

Çuvaşça kur- ‘Görmek’ Fiili: Kiplik ve Kılınış Temelinde Bir İnceleme

Sinan GÜZEL*

Özet

Çuvaşça kur- ‘görmek’ fiili, Çuvaşçada bazı zarf-fiiller ile zaman ve kip eklerini bünyesine alıp dil bilgiselleşerek birtakım işlevsel sözler ve analitik yapılarda izlenir. Örneğin kur- fiilinin Çuvaşçanın şimdiki-geniş zaman biçim birimi ile kalıplaştığı kuran ‘anlaşılan, görünüşe göre’ [< kur-at-în ‘hh. görüyorsunuz’], bırakım kipi biçim birimi ile kalıplaştığı kurîşin ‘bakarsın, aslında’ [< kur-îşin ‘hh. görse bari’], [-a] zarf-fiiliyle kalıplaştığı kura ‘göre, için’; kur- fiilinin dönüşlü gövdesi olan kurîn- ‘görünmek’ fiilinin şimdiki-geniş zaman biçim birimi ile kalıplaştığı kurînat ‘anlaşılan, galiba’ [< kur-în-at ‘hh. görünüyor’], gelecek zaman biçim birimi ile kalıplaştığı kurnî “galiba, anlaşılan” [< kur-în-î ‘hh. görünecek] birtakım kiplik yorumlamalara izin veren işlevsel sözler olarak dikkat çekerler. Bunların dışında kur- fiili, {-sA} zarf-fiiliyle birleşerek Çuvaşçada {-sA kur-} biçiminde, kılınış bildiriminde bulunan bir art-fiil de oluşturur. Son olarak {-nî} kurînat’ ve {-ni} kurînat’ biçiminde kiplik analitik yapılara da kaynaklık eder. Kur- fiilinin kaynaklık ettiği işlevsel sözlerden kuran, kurîşin, kurînat’, kurnî, kura ile {-nî} kurînat’ ve {-ni} kurînat’ yapıları bilgi kipliği ile açıklanabilecek kiplik yorumlamalara izin vermektedir. {-sA kur-} biçimindeki analitik kurulum ise deneme kılınışını, eylemin özne için yapıldığı benlikçi (egotive) kılınış bildirimini ve kısa süreli yapılan eylemi işaretleyebilir. Bu yazıda kur- fiilinin yukarıda ifade edilen kiplik ve kılınışsal içeriklerinin detaylandırılıp dil bilgisel özelliklerinin bütünlüklü biçimde değerlendirilerek ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çuvaşça kur- ‘görmek’ fiili, kılınış, kiplik, dil bilgiselleşme, {-sA kur-} art-fiili

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, ROR ID <https://ror.org/024nx4843>
sinan.guzel@ikcu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5508-1106>

Chuvash Verb *kur-* ‘to See’: An Analysis Based on Modality and Aksionsart

Abstract

The Chuvash verb *kur-* ‘to see’, is observed in some functional words and analytical structures in Chuvash by taking some converbs and tense and mood suffixes into its structure and being subjected to grammaticalization. For instance, *kuran* which forms a structure with the verb *kur-* and the Chuvash simple present tense suffix, *kurışın* which forms a structure with voluntatif suffix, *kura* which forms a structure with [-a] converb; *kurinat*’ which forms a structure with the verb *kurin-* ‘to appear’ that is reflexive stem of the verb *kur-* and simple present tense suffix, *kurnı* which forms a structure with future tense suffix, grasp attention as the functional words allowing a certain number of modality interpretations. Apart from these, the verb *kur-* also creates a post-verb, which becomes actional specification, in the form of {-sA *kur-*} in Chuvash by combining with {-sA} converb. Finally, it becomes the source of modal analytic structures in the forms of {-nı} *kurinat*’ and {-ni} *kurinat*’. *Kuran*, *kurışın*, *kurinat*’, *kurnı*, *kura* functional words and {-nı} *kurinat*’ and {-ni} *kurinat*’ structures allow for modality interpretations that can be explained with the epistemic modality. The analytic structure that is in the form of {-sA *kur-*} marks attemptive actionality, egotive actional specification in which the action is performed for the subject, and the action which is performed for a short period of time. In this article, it is aimed to elaborate on the aforementioned modality and actional contents of the verb *kur-* and its grammatical features.

Keywords: The Chuvash verb *kur-* ‘to see’, aksionsart, modality, grammaticalization, {-sA *kur-*} post-verb

Türk dilinde bazı fiiller¹, temel sözlüksel anlamlarını yitirerek artzamanlı süreçte işlevsel hâle gelebilirler. Sözlükselden dil bilgisele geçişi tanıklanan pek çok söz ve yapıya kaynaklık eden bu fiiller, eş zamanlı olarak sözlüksel kullanımlarını da sürdürebilir. İlgili durumu örneklendiren işlevsel sözleri, Türk dilinin tarihî ve çağdaş değişkelerinde² izlemek mümkündür. Örneğin Eski Türkçe *teg-* ‘değmek, varmak, erişmek’ fiilinden gelişen ET *tegi* ‘-e kadar’ sontakısı; tarihî ve çağdaş Türkçe değişkelerin pek çoğunda sınırlama işlevini değiştirmeden sesçil varyantları ve genişlemiş biçimleriyle izlenebilmektedir. Orh. *tegi*; EUyg. *tegi*; Krh. *tegi*, *tegin*; Har. *tegi*, *tegi*; Kıp. *deyin*, *diyın*, *dağı*, *dağın*, *dağınça*, *deg*; EAT *degin*, *dek*, *degi*, *dağ*; Çağ. *dëgin*,

¹ Yazıda *fiil* ve *eylem* sözleri iki ayrı şeyi ifade edecek şekilde yan yana kullanılmıştır. Fiil, ilgili sözcük türünü belirlerken; eylem ise eyleme işini, hareketi ya da aksiyonu karşılar.

² *Değişke* terimi çalışmada ağız, şive, lehçe vd. ifade etmektedir. Terimin bu geniş kullanımı için Eker (2006) model alınmıştır.

dëginçe, dëgünçe, tëgi, tëgin; Osm. değin, dek, dak; TT değin; Kzk. deyin, Kır. deyin; Kklp. deyin, Kar. deyin; Nog. deyim, SUyg. tiğe, teğe; Yak. tiye vb. (Li, 2004, s. 470-475). Yukarıda gözlemlenen yaygınlık, dil bilgisel tutum sergileyen her fiilde aynı düzeyde olmayabilir. Öyle ki Türkçe değişikelerde herhangi bir tarihî tanığı bulunmayan ya da ilgili yerel özelliğın klasik yazı dillerine taşınmaması nedeniyle izlenemeyen işlevsel sözler de bulunmaktadır. Bu tür yapıların ilgili değişkenin kendi gelişim şartlarında biçimlenmesini de olası görmek gerekir.

Çuvaşçada da sözlüksel eklemeleri kabul etmeyerek işlevsel tutum sergilemeye başlayan bu türden fiiller bulunmaktadır. Bunlardan biri olan *kur-* ‘görmek’ fiili, Çuvaşçada bazı zarf-fiiller ile zaman ve kip eklerini bünyesine alıp dil bilgiselleşerek birtakım işlevsel söz ve analitik yapılarda izlenir. Örneğın *kur-* ‘görmek’ fiilinin Çuvaşçanın şimdiki-geniş zaman biçim birimi [-at] ile kalıplaştığı *kuran* ‘anlaşılan, görünüşe göre’ [< kur-at-ın ‘hh. görüyorsun’], bırakım kipi biçim birimi [-ışın] ile kalıplaştığı *kurışın* ‘bakarsın, belli olmaz’ [< kur-ışın ‘hh. görse bari’], [-a] zarf-fiiliyle kalıplaştığı *kura* ‘göre, için’; *kur-* ‘görmek’ fiilinin dönüşlü gövdesi olan *kurîn-* ‘görünmek’ fiilinin şimdiki-geniş zaman biçim birimi [-at] ile kalıplaştığı *kurînat* ‘anlaşılan, görünüşe göre, galiba’ [< kur-în-at ‘hh. görünüyor’], gelecek zaman biçim birimi {-î} ile kalıplaştığı *kurnî* ‘galiba, anlaşılan’ [< kur-în-î ‘hh. görünecek’] birtakım kiplik yorumlamalara izin veren işlevsel sözler olarak dikkat çekerler. Bunların dışında *kur-* fiili, {-sA} zarf-fiili ile birleşerek Çuvaşçada {-sA kur-} biçiminde kılınış bildiriminde bulunan bir art-fiil de oluşturur. Son olarak {-nî} *kurînat* ve {-ni} *kurînat* biçiminde kiplik analitik yapılara da kaynaklık eder.

Bu yazıda Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiili ile bunun dönüşlü gövdesi olan *kurîn-* ‘görünmek’ fiilinin dil bilgiselleştığı işlevsel söz ve yapıların kiplik kullanımlarının belirlenmesi; kılınışsal içeriklerinin detaylandırılıp dil bilgisel özelliklerinin bütünlüklü biçimde değerlendirilerek ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Yazıda söz konusu işlevsel sözlerin yapısal çözümlemesi dışında diğerk Türkçe değişikelerdeki koşutlarına başvurulmayacak, yapısal ve anlamsal takibi kolaylaştırmak için örnek tümceler satır arası analiz (interlinear glossing) ile verilecektir.

Çalışmanın Malzemesi

Çalışmanın inceleme bölümünde kullanılacak Çuvaşça dil malzemesinin seçiminde *Çıvaş çilhi korpusı* [Çuvaş Dilinin Korpusu] adlı, Çuvaşçanın ağı ortamındaki en büyük derleminden yararlanılmıştır. <https://en.corpus.chv.su/> adresinde erişime açık olan korpustan ulaşılan tümcelerin geçtiğı eserlerin tam künyeleri *kaynakçada* gösterilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

Makalenin malzemesini Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiilinin dil bilgiselleşmiş biçimleri ile *kur-* fiilinin yapısında yer aldığı dil bilgisel kurulumlar oluşturmaktadır. Bu nedenle bu kısımda öncelikle dil bilgiselleşme olgusu üzerinde durulacaktır. Söz konusu dil bilgisel biçimlerin dil bilimsel süreçler ışığında değerlendirilip yorumlanması noktasında *kiplik* ve *kılımış* konularına başvurulacağı için genel hatları ile ilgili konu başlıkları da açıklanacaktır.

Dil Bilgiselleşme

En anlaşılır şekilde “bağımsız bir sözlüksel birimin gramatikal işlevleri işaretlemesi”, “düşük gramer kategorilerinin yoğun gramatikal kategorilere yükselmesi” (bk. Gökçe, 2013, s. 29) şeklinde tanımlanabilecek olan dil bilgiselleşme olgusu; asıl biçimin bağlı biçim birimi hâline geldiği, bağlı biçim birimlerin eklediği (bk. Karaağaç, 2013, s. 231) bir süreci barındırır. Sözlük birimlerinin yaygınlaşarak genelleştiği, anlamsal açıdan eklemeleri artık kabul etmediği söz konusu süreçte, dil bilgisel şekillerin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğini açıklamak amacıyla Heine ve Kuteva tarafından dört parametre belirlenmiştir (2005, s. 15; 80).

- (i) Genelleşme (extension): Dilsel ifadeler yeni bağlamlara genişletildiğinde yeni dil bilgisel anlamların ortaya çıkışı (bağlam kaynaklı yenden yorumlama).
- (ii) Anlamsızlaşma (desemanticization): Anlamsal içerikte kayıp veya genelleme.
- (iii) Kategorisizleşme (decategorialization): Sözlüksel ya da az dil bilgisel olan formların morfosentaktik özelliklerinde kayıp.
- (iv) Erozyon ya da ses indirgemesi (erosion): Ses yapısındaki kayıp.

Dil bilgiselleşmenin söz konusu parametrelerine, Gökçe tarafından farklı çalışmalarda dile getirilen *yenileme* (renovation), *katmanlaşma* (layering), *ayrılma* (divergence) şeklinde üç parametre daha eklenir (2013, s. 29-41). Söz konusu kavramlardan *yenileme*, dilde yaşayan anlamların yeni biçimler ile ifade edilmesi; *katmanlaşma*, eski dil bilgisel biçimlerin varlığını koruyup sonradan ortaya çıkan yeni biçimler ile kümelenmesi; *ayrılma* ise sözlüksel birim ile onun dil bilgiselleşmiş biçiminin yan yana var olabilmesidir (Hopper ve Traugott, 2003, s. 122-123, 124-126).

Sözlüksel olanın işlevsel hâle geldiği bu dönüşümsel sürecin ürünü olan birimlerin dil bilgisel tutumları aynı düzeyde olmayabilir. Hopper ve Traugott (2003, s. 107) bu durumu *kategorisizleşme* (decategorialization) terimiyle açıklamayı tercih eder. *Büyük kategori* (major category) > *orta kategori* (intermediate category) > *küçük kategori* (minor category) şeklindeki bir gelişim ile

tasarlanan *kategorisizleşme* sürecinde, ad ve fiillerden oluşan sözlüksel unsurlar büyük kategoriye; sıfatlar ve zarflar orta kategoriye; edat, bağlaç, yardımcı fiil, zamir ve ekler ise küçük kategoriye dâhil edilir.

Eldeki makale odağında ele alındığında Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiilinin dil bilgiselleştiği örneklerin daha ziyade küçük kategori içinde ya da orta kategori ile küçük kategori arasında değerlendirilebileceği görülmektedir. Söz konusu *dil bilgisel tutum*, ilgili dil bilgisel ögelere yönelik müstakil incelemede ayrıntılandırılacaktır.

Kiplik

Kiplik kategorilerinin kesin sınırlarını belirleme noktasında dil bilimciler arasında görüş birliği bulunmaz. Konuya yönelik araştırmalarda, ilgili sorunun genellikle ikili sınıflandırmalar ile çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı görülür (bk. Demirel, 2021, s. 59). Kiplik ifadelerin hangi kapsayıcı başlıklar altında ele alınması gerektiğine odaklanan söz konusu tasnifler, farklı ölçütler seçilerek hazırlandığından, zaman kategorisindeki gibi açık ve herkesçe benimsenen bir sınıflandırma ortaya koyulamamıştır (Kerimoğlu, 2021, s. 88). Alanyazında *Önerme Kipliği-Eylem Kipliği* (Palmer, 2001, s. 22), *Eyleyici Odaklı Kiplik-Konuşur Odaklı Kiplik* (Bybee vd., 1994), *Nesnel Bilgi Kipliği-Öznel Bilgi Kipliği* (Lyons, 1977) gibi anlamsal alanın yorumlanmasındaki farklardan doğan birtakım tasnifler söz konusudur. Konuyu *gerçeklik / gerçek dışılık* karşıtlığı ile ele alan Palmer’e ait modelleme ise modern çalışmalarda en fazla tercih edilenlerden biri durumundadır.

Palmer, önermenin olgusal durumu veya doğruluk değeri için konuşurun tutumunu öne çıkardığı bilgi ve kanıt kipliklerini önerme kipliğinin; henüz gerçekleşmemiş, ancak yüksek potansiyeli olan eylemleri ifade eden yükümlülük kipliği ve devinim kipliklerini de eylem kipliğinin alt kategorileri olarak değerlendirir (2001, s. 8-9). Araştırmacı, önerme kipliği ve eylem kipliği ayrımını ise “konuşur yargısı” ve “gelecekteki potansiyel bir eyleme yönelik konuşur tutumu” ile ilişkilendirir (bk. Palmer, 2001, s. 8-9; Demirel, 2021, s. 60).

Bu yazının malzemesini oluşturan Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiilinin dil bilgiselleştiği örnekler ile bunların yer aldığı bağlamlar göz önüne alındığında, önerme kipliği altında değerlendirilen bilgi ve kanıt kipliklerinin, genel hatlarıyla açıklanması gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

*

Konuşurun önermenin gerçeklik durumuna yönelik tutumu (Palmer, 2001, s. 24) olarak tanımlanan bilgi kipliği; önermenin doğruluğuyla ve olasılıkla ilişkili olduğundan bilgi, çıkarım, tutum ve inançları içerir. Konuşur,

önermenin gerçekliğini bir olasılık, çıkarım ve varsayım ile sorgulayabilir. Palmer, konuşurun eksik bilgiyle dile getirdiği, belirsizlik taşıyan ifadeleri *olasılık* (speculative); gözlemlerden elde edilen verileri yorumlayarak dile getirdiği ifadeleri *çıkarm* (deductive); genel bilinenden ve olağandan yola çıkarak ulaştığı, gerçekleşmesi muhtemel görünen düşünceleri *varsayım* (assumptive) terimleri ile açıklar (2001, s. 25-25).

Bunun dışında konuşur, önermenin kesinlik ile ilişkisini de sorgulayabilir. Rubin (2010), kesinlikten kesin dışılığa uzanan (i) *mutlak kesinlik* (absolute certainty) (ii) *yüksek kesinlik* (high certainty) (iii) *orta kesinlik* (moderate certainty) (iv) *düşük kesinlik* (low certainty) (v) *kesin dışılık* (uncertainty) şeklinde beş basamaklı bir model ile önermenin doğruluğunu derecelendirir.

**

Konuşurun bizzat görüp işittiği, bir başkasından öğrendiği ya da dolaylı yollardan ulaştığı bilginin kaynağını gösteren kanıt kipliği [ya da kanıtsallık kipliği, delile dayalılık kipliği]; bir kısım araştırmada bilgi kipliği içinde (Bybee, 1985; Palmer, 1986; Givon, 2001), bir kısmında da bilgi kipliğinden bağımsız, ayrı bir kiplik alanı olarak değerlendirilir (Nuyts, 2001; Palmer, 2001; Nuyts, 2006; Narrog, 2009). Bunların dışında kiplik, dil bilgisel zaman ve görünüşle ilişkisine şüpheyle bakılarak müstakil bir kategori olarak da yorumlanır (Aikhenvald, 2003, s.1).

Kanıtsallığı, (i) *aktarım* (reported) ve (ii) *duyum* (sensory) alt başlıkları ile açıklayan Palmer (2001: s. 10), bilgi aktarımının alt kategorilerini ise şöyle belirler: (i) *İkinci El Kanıt*: Konuşur, açıklanan durumu doğrudan tanık olan birinden duyduğunu iddia eder. (ii) *Üçüncü El Kanıt*: Konuşur, açıklanan durumun doğrudan tanık olmayandan duyduğunu iddia eder. (iii) *Gelenekten Gelen Kanıt*: Konuşur, açıklanan durumun sözlü tarihin-kültürün bir parçası olduğunu iddia eder (2001, s. 40).

Kanıtsallığı dolaylılık kavramı ile birleştirip konuyu Türk dili odağında tartışan Johanson ise olayın bilinçli bir özne tarafından algılanıp dolaylı bir şekilde ifade edilmesi nedeniyle dolaylı olduğunu belirtir. Dolaylılık kavramını *anlatılan olay* (narrated event) ve *alıcı* (recipient) kavramları ile somutlaştıran araştırmacı, bilgi alımının (i) *aktarım* (hearsay), (ii) *çıkarm* (inference) ve (iii) *algılama* (perception) ile gerçekleşebileceğini düşünür. Aktarımda bilginin temeli yabancı bir kaynak, aktarılan konuşma, rivayet, söylenti vb.; çıkarımda saf yansıma ve mantıksal sonuç; algılamada ise izlere ve sonuçlara dayalı duyusal algılamadır. (bk. 2000, s. 2-3; 2003, s. 274-275; 2018, s. 513). Algısal kanıtsallık en yüksek, aktarımsal kanıtsallık orta dereceli ve çıkarımsal kanıtsallık ise en az güvenilirliğe sahiptir (bk. Willett, 1988, s. 86-87). Dilde kanıtsallığı işaretleyen biçimlerde kimi zaman, bağlam ve vurgunun yardımıyla

alay, inanmama, şaşırma, hayret, beklenmezlik, kesin inanmama gibi kiplik ifadeler de izlenebilir (Demir, 2012, s. 103).

Kılınş ve Art-Fiilleşme Olgusu

Fiil + Zarf-Fiil + Yardımcı Fiil kurulumundaki fiil birleşmelerinde, sondaki fiilin kendisinden önceki zarf-fiili bünyesine alması ile beliren dil bilgisel yapılar, dil bilim literatüründe *tasvir fiili*, *tasvirî fiil*, *yardımcı fiil*, *art-fiil*³ gibi adlandırmalarla tanımlanır.

Johanson, zarf-fiilli fiil yapıları için dört farklı kullanım seviyesi belirler: **Birinci seviye**, özneleri birbirinden farklı olan zarf-fiil ekli bir parça ile tümcenin yüklemi olan temel parçadan oluşmaktadır: *Ali gelince Osman şaşırıldı*. **İkinci seviye**, özneleri ortak olan zarf-fiil ekli bir parça ile tümcenin yüklemi olan temel parçadan oluşmaktadır: *Ali gelince şaşırıldı*. **Üçüncü seviyede**, zarf-fiil ekli parça ile temel parça tek bir eyleyiciye sahiptir. Sözlükselleşmeye doğru bir eğilimin olduğu bu seviyede, her iki unsurun tek bir olayı ifade ettiği ortak bir fiil öbeği söz konusudur: *alıp gel-* ‘getirmek’. **Dördüncü seviye** ise zarf-fiil ekli parçanın niteleyicisi durumunda olan temel parça; zarf-fiilli parçadaki zarf-fiil eki ile birlikte kılınş ifade eden bir art-fiil oluşturur (bk. Johanson, 1995, s. 313-315).

Görüldüğü üzere Johanson’un zarf-fiilli yapıların kullanım seviyeleri için oluşturduğu modellemenin dördüncü ve son basamağında art-fiillerin biçimlenme süreci aydınlatılır. Türk dilinin tipik özellikleri arasında sayılan (bk. Johanson, 2007, s. 45) bu yapılar; (i) evre bildiriminde bulunabilir (ii) eylemin gerçekleşme biçimini betimleyebilir, (iii) eylemin gerçekleşme yönüne ilişkin bilgiler verebilir, (iv) eylemin kimin için, kimin yararına gerçekleştirildiğini bildirebilir (bk. Lebedev, 2016; Güzel, 2021, 2023). Art-fiillerin temel görevi (i)’de belirtilen evre bildirimidir. (ii)’de açıklanan nicel (quantitative) bildirimler ise art-fiilin etkisi ile asıl fiilin anlamında gerçekleşen bir kırılma olarak görülmektedir (Schönig, 1984, s. 50). Johanson ise evre dışı bildirimlerin ortaya çıkışında dönüştürücü eylem tümcelerinin etkili olduğunu iddia eder (bk. 2004, s. 182).

Çuvaşa *kur-* ‘görmek’ fiilinin dil bilgiselleştiği *{-sA kur-}* art-fiili özelinde bakıldığında, ilgili yapının (ii) ve (iv) numaralı özelliklerle ilişkilendirilebileceği görülür.

³ Makale, yardımcı fiillerin söz dizimi içindeki konumunu bildiren İngilizce ve Almanca *postverb* teriminin Türkçe karşılığı olan *art-fiil* terimi ile sürdürülecektir. Söz konusu terimi benimseyen çalışmalar için bk. Gökçe, 2013, s. 1; Aslan Demir, 2013, s. 68; Bacanlı, 2014, s. 19.

Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ ile Dil Bilgiselleşmiş Yapıların Analizi

Çuvaşça *kur-* fiili, ilk kez Alman kökenli Rus tarihçisi Johann Eberhard Fischer tarafından hazırlanan 300 kelimelik söz listesinde⁴, *koradub* [< korad-up] ‘görüyorum’ biçimi ile tanıklanır. Fiilin dönüşlü biçimi olan *kurin-* ‘görünmek’ ise Rus Çarı I. Pavel’i karşılama töreninde okunmak üzere hazırlanan 1797 tarihli Çuvaşça metinde *көрһать / kornat* [< korin-at’] ‘görünüyor’ biçiminde geçer (bk. Durmuş, 2014, s. 195-196).

Çuvaşçanın en önemli iki sözlük çalışmasından *Slovar Çuvaşskogo Yazıka / Çıvaş simahışen kineki*’nde (buradan sonra ÇSK) ‘görmek’, ‘bakmak’, ‘gözlemek, gözlemlemek’, ‘karşılaşmak’, ‘görüşmek’, ‘katlanmak’, ‘denemek’, ‘varsaymak’, ‘bilmek’, ‘davranmak’, ‘kabul etmek’, ‘beklemek, sabretmek’, ‘+e sahip olmak’, ‘+i taklit etmek’, ‘amaçlamak’; *Çıvaşla-vırışla slovar’ / Çuvaşsko-russkiy slovar*’da (buradan sonra ÇRS) ise ‘görmek’, ‘algılamak’, ‘izlemek, gözlemek, gözlemlemek’, ‘görüşmek’, ‘katlanmak’ anlamları ile kayıtlı olan *kur-* ‘görmek’ fiilinin dil bilgiselleştiği biçimlere⁵ bakıldığında, bunlardan bazılarında ‘bakmak, gözlemek; varsaymak; algılamak’ anlamlarının örtük biçimde izlenebildiği görülür: bk. *kuran* ‘anlaşılan, görünüşe göre’; *kurışin* ‘bakarsın’; *kurinat* ‘anlaşılan, görünüşe göre; *kurni* “galiba, anlaşılan”. Bu durum söz konusu yapıların anlamsızlaşma düzeylerinin ve dil bilgisel tutumlarının aynı olamayabileceğini düşündürür. Bu konu, ilgili dil birimleri üzerinde yapılacak incelemede tartışılacaktır.

Çuvaşça *kur-* Fiili Kaynaklı İşlevsel Sözler

kuran

Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiilinin [-at] şimdiki-geniş zaman ve {-n} ikinci teklik kişi biçim birimi almış biçimi olan *kuratin* ‘görürsün’ sözünün büzüşmesi ve dil bilgiselleşmesi ile beliren *kuran*; konuşurun önerme karşısındaki bakış açısı ve yorumunu yansıtan kiplik sözlerden biridir. Çuvaşçanın söz dizimi kaynaklarında olasılık ve şüphe bildiren biçimler arasında anılan (Andreyev, 2005, s. 208) *kuran* biçimi, bilgi kipliği içinde değerlendirilebilecek yorumlamalara kapı açar.

⁴ Fisher tarafından *Vocabularium continens trecenta vocabula iringinta quatuor gentium, maxime ex parte Sibiricarum* adıyla yayımlanan söz listesi hakkında János Gulya’nın karşılaştırmalı-etimolojik bir araştırması bulunmaktadır (1995). Fisher’in orijinal el yazması listesinde 233. sırada yer alan *koradup* sözüne ilgili çalışmada yer verilmemiştir.

⁵ ‘görmek’ anlamlı fiillerin, yalnızca Türk dilinde değil, başka dillerde de dil bilgiselleşmeye açık sözlük birimleri oldukları görülür. Heine ve Kuteva, *World Lexicon of Grammaticalization* adlı çalışmalarında ‘görmek’ anlamlı fiillerin çeşitli dünya dillerindeki dil bilgiselleşme süreçlerine ve bunların yönelme ile pasiflik işaretleyicisi olarak kullanımlarını tanıkladıran örneklerle yer vermişlerdir (bk. 2004, s. 269-270).

(1) <i>Ofitser,</i>	<i>muhmır-pa hut(i)-ah</i>	<i>kasıl-sa</i>	<i>şıt-nı,</i>
Memur,	mahmur-VAD pek-KUV	kesil-ZF	yet:ARTF-PST
kuran,	<i>Stakan-a</i>	<i>ura</i>	<i>şı-n-çe</i>
kıps	bardak-BYD	ayak	üst-İYE.T3K-ZN-BULD
<i>tı-nı</i>	<i>may-ah</i>	<i>vaska-sa</i>	<i>puşat-rı.</i>
dur-SFE	göre-KUV	acele et-ZF	boşalt-BGZ.T3K

“**Görünüşe göre** Memur’un sarhoşluktan pek takati kalmamış, kadehi ayakta dururken aceleyle içti.” (Sorokin, 2019)⁶

(2) <i>Hır,</i>	<i>Kiryuk</i>	<i>şimah-ı-sen-e</i>	<i>ıs-ı-n-çe</i>
Kız	Kiryuk	söz-İYE.T3K-ÇOK-BYD	akıl-İYE.T3K-ZN-BULD
<i>tişker-çı,</i>	kuran,	<i>vihıt</i>	<i>vihıt vil yikıt-e</i>
incele-BGZ.T3K	kıps	zaman zaman o	delikanlı-BYD
<i>tıse-se</i>	<i>sına-rı</i>	<i>te</i>	<i>haşlat-sa sıvla-rı.</i>
dikkat et-ZF	sına-BGZ.T3K	da iç çek-ZF	nefes al-BGZ.T3K.

“**Görünüşe göre,** kız Kiryuk’un sözlerini zihninde analiz etti, ara sıra o delikanlıyı dikkatle inceledi ve iç çekip nefes aldı.” (Yeltov, 2013).

Yukarıdaki (1) numaralı tümcede konuşur, genel görüntüsüne ve aceleyle son kadehini içmesine bakarak memurun içmeye takatinin kalmadığı yorumunu yapar. Burada konuşur görsel deliller ışığında akıl yürütmektedir. Bu da *kuran* biçiminin ilgili tümcedeki kullanımını, bilgi kipliklerinden çıkarımına ilişkilendirmeye olanak sağlar. Konuşur, önerme karşısında; kesinlik taşımayan, doğruluğu tartışılabilir fakat yüksek olasılık bildiren, bilgi temelli bir yorumda bulunur. Burada Rubin’in kesinlik-kesin dışılık çizelgesindeki yüksek kesinlik ile açıklanabilecek bir önerme söz konusudur. (2) numaralı tümcede de yine konuşur, görsel deliller ışığında fikir yürütür; adı verilmeyen genç kızın inceleyen bakışlarına ve iç çekmesine bakarak delikanlının sözlerini düşündüğü çıkarımında bulunur.

Dil bilgisel *kuran* biçiminin ÇÇK’de taranan örneklerine bakıldığında, bunların tamamında görsel delillere bağlı bir çıkarıma tanık olunmaktadır. Bu durumda kelimenin anlamsızlaşma öncesi temel anlamının etkisi yadsınmaz. Yapıda ‘bakmak, gözlemlemek; algılamak’ anlamlarının örtük biçimde izlenebilmesi, dil bilgiselleşmenin anlamsızlaşma basamağının ihlali olarak değerlendirilmemelidir. Zira *kur-* ‘görmek’ fiili, anlamsal eklemeleri kabul etmemekte, yalnızca temel anlamına bağlı çağrışımların izini taşımaktadır. Öyle

⁶ Satır altı analizde karışıklığa yol açmaması için örnek tümcelerin alıntılanıldığı eserleri gösteren kısaltmalar aktarmalardan sonra verilmiştir.

ki çift fiilli yapılarda anlamlı fiilin içeriğini evre belirleme, yön gösterme, kılımsız açısından değiştiren art-fiillerde bile anlamsal içerik tamamen yitirilmeyebilir (bk. Demir, 2020, s. 18). Arıkan’ın da belirttiği üzere “dilbilgiselleşme sürecinin aşamaları olarak görülen dilbilgiselleşme zincirinin tamamının bir dildeki dilbilgiselleşmiş yapılarda tanıklanması mümkün olmayabilir.” (2011, s. 42). Bu açıdan, *kuran* biçimi, sözlüksel olan büyük kategori ile yarı-dilbilgisel olarak tanımlanabilecek zarfların ve sıfatların yer aldığı orta kategoride konumlandırılmaya uygun değildir. Küçük kategoride yer alan ek, zamir, yardımcı fiil, edat vb. yapılarla karşılaştırıldığında da dilbilgisel yoğunluğunun bunlarla aynı düzeyde olmadığı görülür. Tüm bunlara bakarak *kuran* biçiminin orta kategori ile küçük kategori arasında konumlandırılması uygun görünmektedir. Bu durumda iki kategori arasında bir geçiş alanı da düşünülebilir. Böylesi bir geçiş alanı, bilhassa tümce başı bağlayıcısı olarak kullanılan ögeler ile pek çok kiplik sözün dilbilgisel kategorisinin belirlenmesinde kolaylık sağlayabilir:

Büyük Kategori > Orta Kategori > Geçiş Alanı > Küçük Kategori

kuratın biçiminin ses yapısındaki kayıp ile beliren *kuran* biçimi, dilbilgiselleşmenin dönüşümselliğine ve sürekliliğine koşut şekilde, dilin gelişiminin bir noktasında sağa dallanarak küçük kategoriye adım atabilir ya da biçimbirimsizleşme (degrammaticalization) ile sola dallanıp sözlüksel konumuna geri dönebilir.

kuran biçimi ile eş zamanlı olarak ölçünlü dilde izlenen *kuran* < *kur-at-ın* ‘görüyorsun’ biçimi arasındaki belirsizliğe⁷ de dikkat edilmesi gerekir.

(3) **Kur-a-n**, *yal-sem*   *şun-ma*   *pırah-rî-ş*.

Gör-şGZ.T2K   köy-ÇOK   yan-MST   bırak:ARTF-BGZ.Ç3K

“**Görüyorsun**, köyler yandılar.” (Turhan, 1994).

Aktif şimdiki-geniş zaman çekimli diyalektal *kuran* ‘görüyorsun’ biçimini, bazı Çuvaş yazarlar ölçünlü dilde kaleme aldıkları eserlerinde yer vermektedirler. Bu da eş zamanlılıkta biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlamsal belirsizliğe neden olur. Dilbilgisel *kuran*’ı tanımlayan (1) ve (2) numaralı tümceler ile sözlüksel *kuran*’a ait (3) numaralı tümcedeki eş yazılılığın biçimsel açıdan yarattığı belirsizlik; sözlüksel ve dilbilgisel farkını izlemeyi güç kılan anlamsal belirsizlikle devam eder. Şimdiki-geniş zamanlı çekimli *kuran* (< *kur-at-ın*) ile dilbilgisel *kuran* ‘anlaşılan, görünüşe göre’ arasındaki söz dizimsel belirsizliğin önüne geçmek ise bir derece mümkündür. Zira dilbilgisel *kuran* her durumda yüklemden sonra konumlanır, genellikle de yüklemle arasına virgül (,) işareti alır. Ancak sözlüksel *kuran*’ın tümcenin farklı noktaların-

⁷ Belirsizlik konusu için bk. Csátó vd., 2019; Demir, 2020.

da bulunmasının önünde bir engel yoktur. Ayrıca *kur-* ‘görmek’ fiilinin geçişli olması, sözlüksel *kuran* biçiminin tespitinde kolaylık sağlar.

Son olarak dil bilgisel *kuran* biçiminin, aynı şahsa ait kip ve zaman çekimlerinin ardından konumlanması da dikkat çekicidir. ÇÇK’de⁸ (1) ve (2) numaralı örneklerin de dâhil olduğu 15 örnekte tanımlanan söz konusu yapı, yalnızca teklik ve çokluk üçüncü kişinin özne olduğu tümcelerde kullanılmıştır.

kurīnat

Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiilinin dönüşlü biçimi olan *kurīn-* ‘görünmek’ fiili ile üçüncü teklik kişi çekimli şimdiki-geniş zaman biçim birimi [-at’]’ın dil bilgiselleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Kiplik değerleri açısından *kuran* biçimi ile koşut olan *kurīnat*, konuşurun önerme karşısındaki çıkarımını yansıtır.

(4) <i>Fu-u</i>	<i>te-rĭ,</i>	<i>yĭpen-me</i>	<i>ĭlkĭr-nĭ</i>	<i>şamk-i-n-e</i>
Fiyu	de-BGZ.T3K	ıslan-MST	başar:ARTF-SF	alın-İYE.T3K-ZN.BYD
<i>řann-i-pe</i>		<i>řĭl-sa.</i>	<i>řantalĭh</i>	<i>ĭřit-ma</i>
yen-İYE.T3K.VAD		sil-ZF	Hava	ısıt-MST
<i>tutĭn-çĭ,</i>			<i>kurīnat</i> ’.	
başla:ARTF-BGZ.T3K			kĭps	

“İslanmış alnını koluyla silip ‘vay be’ dedi. **Görünüşe göre**, hava ısıtmaya başladı.” (Yenëş, 2009).

(5) <i>Kĭpĭř</i>	<i>yur vat</i>	<i>řĭnn-ĭn</i>	<i>řĭmřak-(ĭ)-n-e</i>
Yumuřak	kar yařlı	adam-İLD	vücut-İYE.T3K-ZN-BYD
<i>ıtlařřĭ</i>	<i>ırat-tar-ma-rĭ,</i>		<i>kurīnat</i> ’.
Fazla	incit-ETTİR-OLM-BGZ.T3K		kĭps.

“**Görünüşe göre**, yumuşak kar yaşlı adamın vücuduna fazla zarar vermedi.” (Savel’yev, 1992).

(4) numaralı tümcede, havanın ısıtmaya başladığı çıkarımının kaynağı, öznenin terden ıslanmış alnıdır. (5) numaralı tümcede ise konuşur, yaşlı adamın yumuşak kardan etkilenmediği çıkarımına görsel izlenimleri ile ulaşır. Temelde, her iki örnekte de bitmiş zaman çekimli mutlak kesinlik bildiren tümceler söz konusudur. *kurīnat*’ biçimi ile söz konusu kesinlik, kesin dışılığa dönüşür. Kesinlik ve kesin dışılık açısından değerlendirildiklerinde her iki örnekte de yüksek kesinlik ile açıklanabilecek önermeler bulunur.

Dil bilgisel tutumu açısından *kuran* gibi orta kategori ile küçük kategori arasında konumlandırılmaya uygun olan dil bilgisel *kurīnat*’ın yanında,

⁸ Söz konusu tarama 15.08.2024 tarihinde yapılmıştır.

ölçünlü dilde *kurĭn-at* ‘görünüyor’ biçiminde aktif şimdiki-geniş zaman çekimli *kurĭn-* ‘görünmek’ fiili de izlenir. Bu durum, eş zamanlılıkta biçim bilimsel ve anlamsal belirsizliğe neden olabilmektedir:

(6) *Kurĭnat*’, *ĭsta incener-proyektirovşçik ĭzvankka hĭr-ĭ.*

Görün-ŞGZ.T3K usta tasarım mühendisi ĭzvankka kız-İYE.T3K.

“**Görünüyor**, ĭzvankka’nın kızı usta bir tasarım mühendisi.” (Timofeyeva, 2022).

Yukarıdaki örnekte *kurĭnat*’ biçiminin dil bilgisel mi sözlüksel mi olduğunu ilk bakışta anlamak güçtür. Aktif çekimli *kur-ĭn-at* ‘görünüyor’ sözünde, dil bilgisel *kurĭnat* ‘anlaşılan, görünüşe göre’ biçimi de anlamsal pürüze neden olmadan tümcenin bağlamında kendilerine yer bulabilirler. Fakat dil bilgisel *kurĭnat*’ biçiminin tıpkı *kuran* gibi her durumda yüklemden sonra konumlanması, eş yazılı biçimin (6) numaralı tümcedeki söz dizimsel pozisyonu ile çelişir.

kurĭnat’ ile ilgili dikkati çeken bir başka durum ise (4) ve (5) numaralı tümcelerde tanıklandığı üzere, *kuran*’a koştur biçimde üçüncü kişinin özne olduğu tümcelerde kullanılabilmesidir. Son olarak sözün ünlü yitimine uğramış diyalektal biçimi olan *kurnat*’, ölçünlü dilde de tanıklanır.

kurnĭ

Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiilinin dönüşlü biçimi olan *kurĭn-* ‘görünmek’ ile teklik üçüncü kişi çekimli gelecek zaman biçim birimi {-ĭ} dil bilgiselleşmiş, ardından ses yapısında izlenen kayıpla biçim kısalmıştır: *kurnĭ* < *kur-ĭn-ĭ*. Ya-pıya ilişkin tanıklar, ölçünlü dilden ziyade, diyalektal dil malzemesi barındıran ÇSK’de izlenir:

(7) *Ahĭr un çuhne hĭra-nĭpe*

Galiba o-İLD zaman kork-ZF

ĭs-ĭm şit-ey-me-rĭ, kurnĭ

akıl-İYE.T1K yet-YET-OLM-BGZ.T3K **kĭps**

“Galiba, o zaman korktuğum için anlayamadım, **anlaşılan**.” (ÇSK, I).

(8) *Husan-a il-nĭ çuhne tũnter-me tĭrĭş-nĭ, kurnĭ.*

Kazan-BYD al-SF zaman alt üst et-MST çalış-PST **kĭps**

“**Anlaşılan**, Kazan’ı aldıkları zaman (onu) alt üst etmeye çalışmışlar.” (ÇSK, VI).

(7) numaralı tümcede konuşur, kendisi hakkında bir çıkarımda bulunur. Tümcede yer alan *ahĭr* ‘galiba’ zarfı, tıpkı Türkiye Türkçesi *galiba* sözünde

olduğu gibi önermeye yüksek bir öznellik katar (bk. Bıldırcın, 2002, s. 83). Öyle ki, tümcenin bitmişlik bildiren geçmiş zaman biçim birimi [-rİ] ile çekimli yüklemde izlenen kesinliği, *kurnî* biçimi ile birlikte yüksek düzeyli bir olasılığa dönüştürür. Çuvaşça *ahîr* ‘galiba’ sözü ile *kurnî* ‘anlaşılan’ biçiminin aynı tümcede yer alması, söz konusu olasılığı pekiştirir. Bu tür tümcelerin aktarımında genellikle söz konusu olasılık işaretleyicilerinden birisi tasarruf edilir. *kuran* ve *kurînat*’ biçimlerinden farklı olarak *kurnî* ‘anlaşılan’ kipliğinin yer aldığı (7) numaralı tümcede görsel kanıta dayalı bir çıkarım bulunmaz. Konuşur, korkması ve düşünmemesi arasındaki sebep-sonuç ilişkisini zihinsel olarak idrak eder.

(8) numaralı örnekte, tarihsel bir olaya yönelik bir çıkarım söz konusudur. Tümcede konuşur, çıkarımına delil teşkil eden bilgiyi bizzat edinmez fakat buna dayanak oluşturacak verilere sahiptir. Kazan şehrinin Ruslar tarafından ele geçirilmesi ve sonrasında yaşananlar tarih bilimi ışığında yazılmış kaynaklarda sabittir. Konuşur, burada somut olarak var olan bir durumun sonucundan yola çıkarak yeni bir bilgi ortaya koyar. Bir başka deyişle “sonlanmış durumdan gelen tamamlanmış sürecin çıkarımı” (bk. Hirik, 2021, s. 207) söz konusudur. Konuşurun önerme karşısındaki çıkarımını işaretleyen yegâne yapı *kurnî* ‘anlaşılan’ değildir. Çuvaşçanın ana kanıtsallık biçim birimi {-nİ}’nin yükleme kaynaklık eden fiildeki varlığı da yapılan çıkarımı destekler.

Dil bilgisel tutumu açısından orta kategori ile küçük kategori arasında konumlandırılmaya uygun olan *kurnî* ‘anlaşılan’ biçiminin yanında, ölçünlü dilde *kurîn-î* > *kurnî* ‘görünecek’ biçiminde aktif gelecek çekimli *kurîn-* ‘görünmek’ fiili de izlenir:

(9) <i>Vara,</i>	<i>ten,</i>	<i>kurn-î</i>	<i>şul-î</i>	<i>Turr-în.</i>
Sonra	belki	görün-GZ.T3K	yol-İYE.T3K	Tanrı-İLD

“Sonra, belki, **görünecektir** Tanrı’nın yolu.” (Seniel, 1976).

Bu durum biri sözlüksel diğeri dil bilgisel olan iki eş yazılı biçimi, anlam ve işlev yönünden değerlendirme noktasında belirsizliğe neden olabilmektedir. Fakat *kuran* ve *kurînat*’ biçimleri ile kıyaslandığında, eş yazılı biçimlerden hangisinin temel fiil, hangisinin bağımlı öge olduğunu bağlamdan çıkarmak çok da güç değildir. Ayrıca, dil bilgisel *kurnî* ‘anlaşılan’ biçiminin yükleminden gelen bir virgül (,) ile kelime dizisinden ayrılması söz konusu belirsizliği gidermeye yardımcı olabilir.

Son olarak *kurnî* ‘anlaşılan’ biçiminin, belirlenen az sayıda örnek ışığında, yalnızca teklik ve çokluk üçüncü kişinin özne olduğu tümcelerde kullanıldığı görülür.

kurışın

Çuvaşçada konuşurun yapılan işle ilgilenmediğini, işin sonucunun onun için fark etmediğini belirtmek için kullanılan bir istek modeli bulunmaktadır (bk. Pavlov, 1965, s. 259; Yılmaz, 2002, s. 96). Dilaçar (1974, s. 109) tarafından *bırakım kipi* olarak adlandırılan ve “ister gitsin, ister gitmesin” örneği ile somutlaştırılan bu çekimin 2. teklik kişi biçim birimi [*-ışın*]; Çuvaşçada *kur-* ‘görmek’, *pîh-* ‘bakmak’ ve *pîl-* ‘bilmek’ fiilleri ile dil bilgisel bir bütünlük oluşturarak *kurışın* ‘bakarsın; baksana’ [Rus. ‘смотришь, глядишь’ -ÇRS; Rus. ‘смотришь, посмотришь, глядишь’ -ÇSK, VI]; *pîhışın* ‘sanki, görünüşe göre; meğer’ [Rus. ‘смотришь, а оказывается, а на самом’ -ÇSK, IV; Rus. ‘оказывается’ - Fedotov, 1963, s. 57], *pîlışın* ‘aslında’ [Rus. ‘а на самом-то деле’ -ÇSK, X] şeklinde üç kiplik söze kaynaklık eder.

N. İ. Aşmarin’in *Opıt issledovaniya çuvaşskogo sintaksisa II* adlı çalışmasında, ‘а на самом деле’ [TT ‘aslında’] açıklaması ile *pîhışın* ve *pîlışın* biçimleri ile birlikte “gerçekte olanla beklenen arasında bir çelişki olduğunu gösteren” (1923, s. 166) sözlerden biri olarak verilen *kurışın* biçimi; Çuvaş sözlü dilinde kullanılmazken, sınırlı sayıda örnekte yazılı dilde tanıklanır. Çuvaşçaya ilişkin söz dizimi çalışmalarında *giriş sözü* [Rus. *vvodny slova* / Çuv. *kürtim sîmah*] olarak değerlendirilen *kurışın* biçiminin Rusça *смотришь* ve *глядишь* sözlerinin anlamsal ve yapısal özelliklerinin Çuvaşçaya aktarılması ile ortaya çıkan kopya bir söz olduğu düşünülmektedir⁹.

kurışın biçimine ilişkin belirlenen az sayıda tümceye bakıldığında, yapının işlevinin Aşmarin’in belirlemeleri ile sınırlandırılmayacağı görülmektedir. Buna göre *kurışın*’a ait üç farklı kullanımdan söz edilebilir¹⁰:

(10) *Kurışın*, *vîl perse te şit-rî.*

Baksana o at:ÖNF-ZF de yet-BGZ.T3K.

“**Baksana**, o çabucak geldi.” (ÇRS).

(11) *Kurışın*, *san-a, kalleh, iş-et tese,*

Bakarsın sen-BYD tekrar iç-ŞGZ.T3K diye

hivala-sa kîlar-sa yar-aşşı.

kov-ZF çıkar-ZF gönder:ARTF-ŞGZ.Ç3K.

⁹ Prof. Dr. N. İ. Yegorov, kişisel irtibatımızda, *kurışın* biçiminin Rusçadan Çuvaşçaya yapılan çeviri faaliyetleri sırasında ortaya çıkan ve konuşma dilinde kullanılmayan yapay bir söz olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı, söz konusu görüşüne delil olarak, *kurışın* biçimine ilişkin örneklerin yalnızca ÇSK’de tanıklandığını, bunların da Aşmarin tarafından İ. N Yurkin’in çalışmalarından alınan örnekler olduğunu belirtmiştir.

¹⁰ *kurışın* biçiminin söz dizimsel özellikleri konusunda görüşlerini paylaşan Prof. Dr. N. İ. Yegorov, Dr. Eduard Lebedev ve Viktor Bıçkov’a şükranlarımı sunuyorum.

“**Bakarsın** seni, tekrar, içiyor diye işten atarlar.” (ÇSK, VI).

(12) *Epir* *ın-a* *taşlat-tar-ay-ma-rı-mır*, *kurışın*,

Biz o-BYD oynat-ETTİR-YET-OLM-BGZ.Ç1K. **aslında**

vıl *hıy* *pir-e* *sup-iççen* *taşlat-tar-ççı*.

O kendi biz-BYD yorul-ZF oynat-ETTİR-BGZ.T3K.

“Biz onu dans ettiremedik, **aslında (aslına bakarsan)** o, bizi yoruluncaya kadar dans ettirdi.” (ÇSK, XI).

Yukarıda verilen (10) numaralı tümcede konuşur, gerçekleşen olaya dikkat çekmek amacıyla *kurışın* sözü ile muhatabına seslenir. *per-* ön-fiilinin kılınış katkısı ile hızla ve çabucak gerçekleşen bu durum karşısında konuşur, örtük bir şaşkınlık da yaşamaktadır. Bu yönüyle ilgili biçim, Türkiye Türkçesinin *baksana*, *baksanıza*, *bak* sözleri ile karşılaştırılabilir.

(11) numaralı tümcede ise *kurışın* sözü çıkarıldığında, yüksek kesinlik bildiren bir önerme ile karşı karşıya kalınır. *kurışın* sözü bu kesinliği, kesinlik dışılığa taşır; böylelikle olayın gerçekleşme beklentisine bağlı gelişen bir olasılık ortaya çıkar. İlgili tümcede *kurışın*, Türkiye Türkçesinin *bakarsın* (bk. Kerimoğlu, 2010, s. 464) sözü ile koşut kiplik değere sahiptir. Bu tür tümcelerde söz konusu beklentinin kime ait olduğuna bağlı olarak farklı kiplik yorumlara da gidilebilir. Konuşur, bir başkasının beklentisini dillendiriyor ise örtük bir teselliden de söz edilebilir.

Son olarak (12) numaralı tümce, Aşmarın’ın dikkat çektiği söz dizimsel kullanımı tanımlanmaktadır. Konuşurun, gerçekte olduğu düşünülen ile gerçekte olan ayrımını yapabilmek için kullandığı *kurışın* biçiminin; Türkiye Türkçesinin *aslında*, *aslına bakarsan* biçimleri ile koşut söz dizimsel özelliklere sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Söz konusu tanıklar göz önüne alındığında *kurışın* biçiminin tümcedeki kullanımları aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- (i) Konuşur, gerçekleşen olaya muhatabının dikkatini çeker: *baksana*, *baksanıza*, *işte*.
- (ii) Konuşurun geleceğe dair düşük olasılık taşıyan beklentilerini bildirir: *bakarsın*.
- (iii) Gerçekte olan ile beklenen arasında bir çelişki bulunduğunu bildirir: *aslına bakarsan*, *aslında*.

Yapılan metin ve sözlük taramalarında *kurışın* biçimi, ÇÇK’de 16, ÇSK’de 15, ÇRS’de ise 1 kez tanımlanmıştır. Sözlü dilde bulunmayan, yazılı dilde ise çok az yer verilen biçimin, iki tanık dışında, yalnızca teklik ve çokluk üçüncü

kişinin özne olduğu tümcelerde kullanıldığı görülür. Söz konusu iki örnek ise teklilik birinci kişinin özne olduğu tümcelere aittir:

(13) *İner esĭ man ŝine pit numay siviĭ*
 Dün sen ben.İLD üzerine çok çok soğuk
yar-sa-tti-n. Kurĭŝin, aviĭ payan ta kĭmaka-sem
 gönder-PST-BGZ-T2K Bak işte bugün de soba-ÇOK
ŝum-ĭ-n-çe İşin-ay-mas-t-ĭp!
 yan-İYE.T3K.ZN-BULD ısın-YET-OLM-şGZ.T1K.

“Dün, sen bana çok fazla soğuk aldıldın, **bak**, işte bugün de sobanın yanında **ısınamıyorum**.” (ÇSK, IV).

Dil bilimsel tutumu açısından orta kategori ile küçük kategori arasında konumlandırılmaya uygun olan *kurĭŝin* biçiminin yanında, ölçünlü dilde *kur-ĭŝin* > *kurĭŝin* ‘ister gör, ister görme; görse bari; gör bak’ biçiminde aktif gelecek çekimli *kur-* fiili de izlenir. Bu durum biri sözlüksel diğeri dil bilimsel olan iki eş yazılı biçimi, anlam ve işlev yönünden değerlendirme noktasında belirsizliğe neden olabilmektedir. Bırakım kipi olarak adlandırılan söz konusu istek çekimi modelinin tam bir istek ifadesine kavuşturulması için Çuvaşçada {-çĭ} biçim biriminden yararlanılır. Böylelikle işin yapılmasına yönelik içten bir istek bulunduğu bilgisi ortaya çıkar (Krueger, 1961, s. 162; Pavlov, 1965, s. 260). Çuvaş yazı dilinde ilgili istek modelinin örneklerinin genellikle {-çĭ} biçim birimi alıyor oluşu söz konusu belirsizliğin önüne geçme noktasında yardımcı olabilir. Diğer bir husus ise dil bilimsel *kurĭŝin* biçiminin her zaman tümce başında konumlanmasıdır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere *kur-* fiilinin sözlüksel olduğu çekimlerde söz dizimsel pozisyon belirleyici değildir:

(14) *Esĭ, pike, ham-ĭn batarey-ri*
 Sen, hanımefendi kendi-İLD birlik-AİT
itti saltak-sen-e kur-ĭŝinçĭĭ
 diğer asker-ÇOK-BYD gör-İST

“Sen, hanımefendi, benim birliğimdeki diğer askerleri bir **görseydin keşke**.” (Mikulayi, 1953).

kura

Çuvaşça *kur-* ‘görmek’ fiilinin ünlü zarf-fiili [-a] ile dil bilimselleşmesi ile oluşan *kura* ‘göre; sayesinde; dolayı; için’ (Bayram, 2019, s. 339) biçimi; Çuvaşçada nispet, sebep ve tahsis bildiren bir sontakı olarak kullanılır (bk. Pavlov, 1956, s. 308-309; Ersoy, 2010, s. 437). Yapısal olarak TT *göre*, Tat. *küre*, Az. *köre*, Trk. *göre*, Özb. *körä* vb. (Yegorov, 1964, s. 118-119; Levitskaya,

1976, s. 117; Aşmarin, 1898, s. 215) sontakıları ile koşutluk gösteren bu bağlı biçim birim, adların belirtme-yaklaşma ve vasıta durum biçim birimi almış biçimlerine yanaşır.

- (15) *Şurkunne-sen-çe Miron Grigor'yeviç un patne*
 İlkbahar-ÇOK-BULD Miron Grigor'yeviç o-İLD yan-İYE.T3K-ZN-BYD
sav-man arim-ı̇ patne pı-nı̇ pek,
 sev-SF eş-İYE.T3K. yan-İYE.T3K-ZN-BYD git-SF gibi
yıl(a)-i-şın, tivışli-pe kura şeş pı-çı̇.
 Adet-İYE.T3K.SEBD uygun-İYE.T3K-VAD göre ancak git-BGZ.T3K.

“İlkbaharlarda Miron Grigor'yeviç onun yanına, sevmediği karısının yanına gidermiş gibi, sadece adet olduğu için, **münasibi bu olduğu için** gitti.” (Şolohov, 1974).

- (16) *Çoçoy pırte hıra-mann-i-n-e kura tılın-se kay-nı̇*
 Çoçoy hiç kork-SF-İYE.T3K-ZN-BYD göre şaşır-ZF git.PST.T3K.
Tom hullen kul-sa il-çı̇.
 Tom yavaşça gül-ZF al:ARTF-BGZ.T3K.

“Çoçoy hiç **korkmadığı için** şaşırılmış olan Tom, yavaşça güldü.” (Şundik, 1960).

- (17) *Şınn-i-n-e kura şamk-i.*
 Adam-İYE.T3K-ZN-BYD göre şapka-İYE.T3K.

“**Adamına göre** şapkası.” (Karyagina, 2011)

- (18) *Yaştaka pü-sillı̇ te çiper pit-kuşlı̇ hır-ı̇*
 Uzun boylu da güzel yüz-gözlü kız.İYE.T3K.
kam teley-(ı̇)-n-e kura üs-et-şi?
 Kim kısmet-İYE.T3K.ZN.BYD göre yetiş-ŞGZ.T3K-SOR

“Uzun boylu ve güzel yüzlü kızı kimin **kısmeti için** yetişiyor?” (Mikulayi, 1953).

(15) numaralı tümcede [+pe] vasıta, (16) ve (17), (18) numaralı tümcelerde ise belirtme-yaklaşma durum biçim birimi ile söz dizimsel istemi gerçekleştiren *kura* sontakısının; (15) ve (16)'da sebep, (17)'de nispet-oran, (18)'de ise tahsis bildiriminden yararlanılmıştır. *kura* biçiminin sebep işlevi ile kullanımında çıkarım da izlenmektedir. (16) numaralı tümcede konuşur, Tom'un şaşkınlığının nedenini Çoçoy'un korkmamasına bağlamakta; var olan durumun sonucundan yola çıkarak sebep-sonuç ilişkisi içinde çıkarımda bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesinde $\{-DIğInA göre\}$ ve $\{-DIğI için\}$ yapılarında¹¹ tanıklanan söz konusu çıkarım, Çuvaşça $\{+A kura\}$ biçim biriminin temelde ‘-DIğI için’ semantiğinde izlenmektedir.

(19) <i>Ham</i>	<i>ilt-ni-n-e</i>	<i>kura</i>	<i>vî-sen</i>	<i>kalaşiv-î</i>
Kendim	duy-SF-ZN.BYD	göre	o-ÇOK.İLD	konuşma-İYE.T3K
<i>hîrû</i>	<i>pul-ni-n-e</i>	<i>kala-ma</i>		<i>pultar-at-îp.</i>
hararetli	ol-SF-ZN-BYD	söyle-MST		oldur:YET-ŞGZ.T3K

“Kendi **işittiğime göre** onların sohbetlerinin hararetli olduğunu söyleyebilirim.” (Plotnikov, 2013).

Yukarıdaki tümcede, konuşurun duyusal yolla edindiği verilerden hareketle gerçekleştirdiği bir çıkarım vardır. Çuvaşçada temelde ‘-DIğI için’ anlamıyla sebep bildiren $\{-nine kura\}$ yapısı, ilgili örnekte ‘-A göre’ semantiği ile tanıklanır. Türkiye Türkçesinde konuşurun bizzat edinmediği, ikinci ya da üçüncü ele dayanan bilgiyi işaretleyen $\{+A göre\}$ ’de var olan kanıtsallık ise ilgili tümcede izlenmez. Zira konuşur burada, söz konusu konuşmanın içeriğine yönelik, işitme yoluyla edindiği bir bilgiyi aktarmaz. İşitme yoluyla edindiği verilerden yola çıkarak konuşmanın mahiyetine ilişkin bir çıkarıma gider, bunu da Çuvaşçada yeterlilik ve olasılık bildiren *-ma pultar-* [krş. TT $\{-Abil-\}$] işaretleyicisi ile gerçekleştirir. Kısacası *kura* sontakısı ilgili tümcede konuşurun çıkarımına kanıt sunan ve bunu pekiştiren bir role sahiptir.

Çuvaşça kur- ‘görmek’ Fiili Kaynaklı Analitik Kurulumlar

$\{-nî kurînat\}$ / $\{-ni kurînat\}$

Çuvaşçanın geçmiş zaman sıfat-fiili $\{-nî\}$ ile *kurîn-* ‘görünmek’ fiilinin teklik üçüncü kişi şimdiki-geniş zaman çekimli biçimi olan *kurînat*, birlikte bir olasılığı ya da varsayımı ifade eden $\{-nî\}$ *kurînat*’ biçiminde kiplik bir analitik yapı oluşturur. Türkiye Türkçesinde ‘belli ki’ [Rus. очевидно], ‘görünüşe göre’ [Rus. видимо], ‘gibi görünmek’ [Rus. кажется, никак] anlamları ile açıklanabilecek (bk. Fedotov, 1963, s. 110) bu yapının $\{-ni\}$ *kurînat*’ biçiminde işlevce koşutu olan bir başka analitik kurulum daha bulunmaktadır. İki yapı arasındaki tek belirgin fark, ilkinde $\{-nî\}$ geçmiş sıfat-fiilinin; ikincisinde ise $\{-nî\}$ ’nin üçüncü kişi iyelik biçim birimi $\{+i\}$ ’yi almış biçimi olan $\{-ni\}$ ’nin kullanılmasıdır.

İlgili analitik kurulumların kiplik değerlerinin daha iyi anlaşılması için belirlenen örnek tümceler, ilkin harf harfine aktarılmış; ardından kurallı şekilde Türkiye Türkçesi karşılıkları verilmiştir:

¹¹ Hirik, $\{-DIğInA göre\}$ ve $\{-DIğI için\}$ yapılarının özellikle akıl yürüterek yapılan çıkarımlarda kullanıldığını belirtir. Yazarın kaydettiği *Yaz bittiği için mahzundular.* tümcесinden izlendiği üzere sonuca dayalı çıkarımı da işaretleyebilirler (bk. 2021, s. 220).

(20) *Vil ta tuh-sa kay-ma hetirle-n-ni kurin-at'.*

O da çık-ZF git-MST hazırla-DÖN-SF görün-ŞGZ.T3K.

(a) hh. “O da çıkıp gitmeye hazırlanmış **görünüyor**.”

(b) “**Görünüşe göre**, o da çıkıp gitmeye hazırlanmış.” (Fedotov, 1963, s. 110).

(21) *Anuk payan şivir-sa yul-ni kurin-at'.*

Anuk bugün uyu-ZF kal:ARTF-SF görün-ŞGZ.T3K

(a) hh. “Anuk bugün uyuyup kalmış **görünüyor**.”

(b) “**Anlaşılan** Anuk bugün uyuyup kalmış.” (Fedotov, 1963, s. 110).

(20) numaralı tümcede, konuşur, “o” zamiri ile işaretlenen kişinin gitmeye hazır olduğu çıkarımında bulunur. İlgili önermede bağlam eksik olsa da, konuşurun birtakım verilerden yola çıkarak akıl yürüttüğü ifade edilebilir. Zira ilgili önermede, özel verilerden yola çıkarak genel bir sonuca gidildiği bir çıkarım süreci izlenmektedir. Burada, konuşurun söz konusu çıkarımına kapı açan, büyük olasılıkla yolculuğa ilişkin hazırlığın tamamlandığını gösteren görsel delillerdir. Konuşur, söz konusu tümevarım sürecinde, görme dışındaki diğer duyuşsal veri toplama yollarına da başvurmuş olabilir.

(21) numaralı tümcede ise konuşur, Anuk’un uyuyup kalmasına doğrudan tanık olmaz fakat Anuk’un yokluğundan yola çıkarak uyuyup kalmış olabileceği çıkarımında bulunur. Tümcede söz konusu çıkarıma delil oluşturacak bilgilerin eksik oluşu, “uyuya kalmış da olabilir, kalmamış da olabilir” şeklinde orta kesinlikli bir önermeye de kapı açar. Fakat burada Anuk tarafından sürekli yinlendiği anlaşılan bir eylemin konuşurun çıkarımını belirlediği de düşünülebilir. Bu açıdan bu tümcede yüksek kesinliğe varan sonuca dayalı bir çıkarımdan söz edilebilir.

(22) *Şak strofa tirih, Tulli hurçka pek te-y-i-pir,*

Bu dörtlük göre Tulli şahin gibi de-YS-GZ.Ç1K / sanki

vil şivîç kuşlı, pultarullî şın pul-ni kurin-at'.

o keskin gözlü yetenekli kişi ol-SF görün-ŞGZ.T3K

(a) hh. “Bu dörtlüğe göre, Tulli şahin gibi sanki, o(nun),

keskin gözlü, yetenekli bir kişi **olduğu görünüyor**.”

(b) “Bu dörtlüğe göre, Tulli sanki bir şahin gibi,

Belli ki o, keskin gözlü, yetenekli bir kişi.” (Dolgov, 1962).

(23) *Frantsuz-a şıra-sa tup-ay-ma-rî-ş. Tah(i)ş(i)-i-n¹²*

¹² Metinde *tahşin* biçiminde geçmektedir. Eklenme sırasında vurgusuz ünlüler yitime uğramıştır: *tahşin* < tahîş-i-n.

Fransız-BYD ara-ZF bul-YET-OLM-BGZ.Ç3K Biri-İYE.T3K.İLD
sis-ter-nipe vıl pıtan-ma İlker-ni kurın-at’.
 Sez-ETTİR-ZF o saklan-MST başa:ARTF-SF görün-ŞGZ.T3K.

- (a) hh. “Fransız’ı arayıp bulamadılar. Birisinin haber vermesiyle onun saklanabildiği görünüyor.”
 (b) “Fransız’ı arayıp bulamadılar. **Anlaşılan**, birisinin haber vermesiyle o saklanabilmiş.”. (Puşkin, 1949)

Konuşur, (22) numaralı tümcede okuduğu bir dörtlükten yola çıkarak yazarın keskin gözlü ve yetenekli olduğunu çıkarır. Dolayısıyla ilgili önermede akıl yürütmeye dayalı bir çıkarım vardır. (23) numaralı tümcede ise konuşur, mutlak kesinlik taşıyan bir olayın ardından, bunun ne şekilde gerçekleşmiş olabileceğine yönelik olasılık barındıran bir çıkarımda bulunur. Tümcede Fransız’ın aranıp bulunamaması sonuç, Fransız’ın birinin haber vermesiyle saklandığı bilgisi ise bu sonuca dayalı bir çıkarımdır.

{-sA kur-} Art-Fiili

Çuvaşça *kur-* fiiline ilişkin bir diğer analitik kurulum ise {-sA kur-} art-fiilidir. İlgili yapının temel işlevi, eylemin kimin yararına, kimin için gerçekleştirildiğini bildirmek; eylemin gerçekleşme biçimine ilişkin betimleyici bilgiler vermektir.

Dil bilimi kaynaklarında söz konusu yarar/çıkar konusunun, *egotive* (beni/benlikçi) ve *adressive* (adres gösterici) terimleri ile belirlendiği ve açıklandığı görülür. Öznenin kendi yararına, kendisi için gerçekleştirdiği eylemler *egotive*; bir başkasının yararına, başkası için gerçekleştirdiği eylemler ise *adressive* terimleri ile tanımlanır (bk. Nasilov, 1989; Lebedev, 2016; Güzel, 2021, 2023). Art-fiillerin bu özelliği kimi kaynaklarda vektörel (yönelim bildiren) bildirimlerin içinde ele alınırken (Pavlov, 1965, s. 225), kimilerinde ise kılınaşa ait müstakil bir alan olarak değerlendirilir (bk. Lebedev, 2016, s. 135). Yönelim bildiren art-fiiller gibi anlamsızlaşma düzeyleri düşük olan benlikçi ve adres gösterici art-fiiller; evre belirleyici ve nicel bildirimleri olan art-fiillerin aksine düşük yoğunlukta dil bilimsel tutum sergilerler.

İ. P. Pavlov’un (1965, s. 225) {-sA pih-} ve {-sA yul-} yapıları ile birlikte, öznenin kendi yararına gerçekleştirdiği eylemleri bildiren art-fiiller içinde ele aldığı {-sA kur-} biçimine bazı kaynaklarda yer verilmediği, bazılarında ise deneme kılınaşı olarak adlandırılabilir bir işlevle yaklaşıldığı görülmektedir. Örneğin, Çuvaşçada art-fiiller konusunu ele alan müstakil bir çalışmanın yazarı olan E. Lebedev, benlikçi ve adres gösterici art-fiilleri {-sA il-}, {-sA par-} ve {-sA kĭtart-} ile sınırlandırarak {-sA kur-}’a yer vermez. (2016, s. 135). N. İ. Aşmarin ise ilgili yapının işlevini “bir işi tecrübe etme, bir şeyi

yapma şansına sahip olma” bilgisi ile açıklar (1923, s. 47). Araştırmacının söz konusu belirlemelerini tanıklandırmak üzere verdiği *pırşa kur-* ‘ziyaret etmek / Rus. *навещать*’ örneğine ise ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira burada temel fiilin içeriğinin dönüştürüldüğü ya da tarif edildiği bir süreç izlenmez. ‘gidip görmek’ > ‘ziyaret etmek’ şeklinde anlamsal bir gelişimin tanıklandığı ilgili örnekte, zarf-fiil ekli parça ile temel parçanın tek bir eyleyiciye sahip olduğu, her iki unsurun tek bir olayı ifade ettiği ortak bir fiil öbeği söz konusudur.

{-sA kur-} art-fiilinin birlikte kullanıldığı fiiller üzerindeki kılınış katkısının belirlenebilmesi için Çuvaşçada adres gösterici (adressive) art-fiiller arasında değerlendirilen {-sA *kırtart*}¹³ art-fiili (bk. Pavlov, 1965, s. 225) ile karşılaştırılması yararlı olabilir:

(24) *Pır vıren-se tuh-san, kñeke vula-sa kur-ma-şşİ*

Bir öğren-ZF çık-ŞART kitap oku-ZF gör:ARTF.OLM.ŞGZ.Ç3K

“Bir kez mezun olunca, (artık) kitap **okumazlar**.” (ÇSK, VI, 311).

(25) *Yurİ, atya, şıvv-u-sen-e vula-sa kırtart,*

Tamam, haydi şiiir-iYE.T2K-ÇOK-BYD oku-ZF göster:ARTF.EM

te-rİ-ş yulaşk-i-n-çen.

de-BGZ.Ç3K son-iYE.T3K-ZN-ÇIKD

“Tamam, hadi, şiiirlerini **oku**, - dediler sonunda.” (Mişşi, 2014).

Yukarıdaki tümcelerde Çuvaşça *vula-* ‘okumak’ eyleminin kimin için gerçekleştirildiğine ilişkin iki ayrı bilgi bulunmaktadır. (24) numaralı örnekte *kur-* ‘görmek’ fiili, sözlüksel olarak değerlendirilmeye uygun bir anlamsal içerik sunmaz. Harfi harfine aktarımla ‘(kitap) okuyup görmezler’ biçimindeki bu varsayımsal aktarım, söz konusu tümcede tek bir anlama kapı açan sözlüksel bir karma-fiili de çağrıştırmaz. Dolayısıyla ilgili fiili, Pavlov’un (1965, s. 225) biçimsel ve işlevsel değerlendirmelerine koşut olarak {-sA *kur-*} biçimindeki analitik kurulumun bir parçası olarak değerlendirmek uygun olacaktır. (24) numaralı tümcede, belirsiz üçüncü şahısların geçmişte bir noktada başladıkları kitap okuma eylemini mezun olmalarının ardından bırakacaklarına ilişkin bir yorum bulunmaktadır. İlgili tümcede *vula-* fiili tek başına “okumak” eyleminin kim için / kime yönelik yapıldığı bilgisini veremezken, {-sA *kur-*} art-fiili ile öznenin kendisi için gerçekleştirdiği bir eyleme işaret edilir.

(25) numaralı tümcedeki *vulasa kırtart-* birleşiminin harfi harfine aktarımında beliren ‘(şiiirlerini) okuyup göster’ aktarımı, dizim bakımından sorunsuz görünse de tümcenin bağlamı göz önüne alındığında pürüzlüdür. İlgili tümce ancak, ‘şiiirlerini gösterip oku’ biçiminde, anlamsal açıdan tutarlı hâle

¹³ Çuvaşça *kırtart-* ‘göstermek’ fiilinin de kökeninde *kur-* fiili bulunur: *kur-tar* > *kır-tar* > *kıtar-t* (Yegorov, 1964, 102).

getirebilir. Fakat fiillerin söz dizimsel pozisyonu bunu mümkün kılmamaktadır. Bu yönüyle birleşikteki *kırtart-* fiilinin, bağımsız bir sözlük birim olarak değerlendirilemeyeceği, işlevsel bir tutum sergilediği görülür. Sonuç olarak bu örnekte *{-sA kırtart-}* art-fiili (24) numaralı örneğin aksine eylemin öznenin dışında biri ya da birileri için gerçekleştirildiğine ilişkin adres gösterici bildirimde bulunmaktadır.

*

{-sA kur-} art-fiilinin deneme kılınışı ya da deneme kipliği olarak ifade edilen dil bilimsel sürecin bir parçası olup olmadığı sorusu, birlikte kullanıldığı fiiller ışığında belli ölçüde belirlenebilir. Çuvaşçanın *şi-* ‘yemek’, *tutan-* ‘tatmak’ gibi deneme bilgisi ile anlamsal bütünlük oluşturan fiilleri, bu açıdan yorumlanabilir:

(26) <i>Hu</i>	<i>şi-se</i>	<i>kur-man-im?</i>	<i>iltin-çĭ</i>
Kendin	ye-ZF	gör:ARTF-SF-SOR	işitil-BGZ.T3K.
<i>tĭpel-te</i>	<i>Şimun-ĭn</i>	<i>hulĭn</i>	<i>sass-i.</i>
kulübe-BULD	Simon-İLD	kalın	ses-İYE.T3K

“Sen **yemedin** [hh. yiyip görmedin] mi? (diye) işitildi kulübede Şimon’un kalın sesi.” (Afanas’yev, 1985).

(27) <i>Aybike</i>	<i>pir-ĭn</i>	<i>virman</i>	<i>kĭmp-i-n-e</i>
Aybike	biz-İLD orman	mantar-İYE.T3K-ZN-BYD	
<i>tutan-sa</i>	<i>kur-tĭr.</i>		
tat-ZF	gör:ARTF-EM.T3K.		

“Aybike bizim orman mantarını **tatsın** [hh. tadıp görsün].” (Afanas’yev, 1985).

Yukarıda temel fiilin denenmesi / tecrübe edilmesi bilgisi ile kendini gösteren kılınışsal içeriği, Türkiye Türkçesinde *düşmeye görsün* vb. örneklerde de tanımlamak mümkündür. Gökçe, bu tür örneklerde *gör-* algı fiilinin fiziksel bir görme eyleminden ziyade denemek/tecrübe etmek anlamına atıfta bulunduğu belirtir (2015, s. 73). Araştırmacı ayrıca, Altay dillerinden Türk, Moğol, Japon ve Kore dillerinde *Zarf-Fiil Eki / Mastar Eki + GÖR-* yapısında, deneme kılınışını işaretleyen ortak bir yapının var olduğunu da belirler (Gökçe, 2014, s. 1-12).

(26) ve (27) numaralı örneklerdeki fiil birleşiklerinde, zarf-fiil ekli parça ile temel parçanın sözlükselleşme eğilimi göstererek ‘tatmak, tadına bakmak’ şeklinde ortak bir anlama işaret eden bir fiil öbeği oluşturma sürecinde olduğu da görülmektedir.

{-sA kur-} art-fiilinde tanıklanan benlikçi bildirimlerin ortaya çıkışında da Genel Türkçe koşutu {-p kör-}'de de izlenen *deneme* bilgisinin etkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu art-fiil, bir eylemin gerçekleştirme çabasını veya girişimini, bazen de istek uyandırıcı çağrışımları işaretleyebilmektedir (Johanson, 2021, s. 606). Eylemi gerçekleştirmeye yönelik söz konusu girişim; kişinin kendi yararına, kendisi için gerçekleştirdiği eyleme kaynaklık eder (bk. Aygümüş, 2023, s. 219).

**

{-sA kur-} art-fiilinin konuya yönelik araştırmalarda zikredilen bir başka özelliği ise eylemin kısa süreliğine yapıldığını bildirmesidir. Lebedev, söz konusu kılınışsal özelliği işaretleyen analitik kurulumda *kur-* fiilinin neredeyse tamamen anlamsızlaştığı düşüncesindedir. Araştırmacı ayrıca, fiilin temel anlamındaki girişimin ve deneme bilgisinin yapının söz konusu işlevine kaynaklık ettiği görüşündedir (2016, s. 105). Gerçekten de Lebedev'in kısa süreli gerçekleşen eylemi tanıklandıran örneklerine bakıldığında, bunlarda deneme ve teşebbüs bilgisi ile açıklanabilecek anlamsal bir içerik izlenir.

(28) *Vil saltak-a kay-iççen uy*
 O asker-BYD git-ZF tarla
haph-i-n-çen te tuh-sa kur-man.
 kapı-İYE.T3K-ZN-ÇIKD de çık-ZF gör:ARTF-PST-OLM-T3K.

“O askere gitmeden önce çitin kapısından (biraz) **bile çıkmamış** [çıkma-ya teşebbüs etmemiş.]” (Lebedev, 2016, 105).

(29) *Itti aç(a)-i-sem hal'haşşın tıpsakay-(i)-n-e*
 Diğer çocuk-İYE.T3K-ÇOK yakın zamanda bodrum-İYE.T3K-ZN-BYD
an-sa ta kur-man ikken.
 in-ZF de gör:ARTF-PST-OLM DELD

“Diğer çocuklar yakın zamanda bodruma **hiç inmemişler** [inmeyi denememişler].” (Lebedev 2016, s. 105).

Yukarıdaki örneklerde *tuh-* ‘çıkma’ ve *an-* ‘inmek’ eylemlerinin tecrübe edilip edilmediğinin sorgulanmasının önünde anlamsal bir engel bulunmamaktadır. Eylemin yapılış sıklığı ya da süresine yönelik {-sA kur-} art-fiilinin mi yoksa *ta / te* parçacığının mı bilgi verdiği üzerinde tartışılabilir. Bunlardan birincisinin belirleyici olduğu kabul edilirse *ta / te* parçacığının¹⁴ ilgili tümcelerdeki işlevi yalnızca pekiştirir.

¹⁴ Genel Türkçe da / de parçacığının biçimsel ve işlevsel dengi olan söz konusu biçim, Çuvaşçada olumlu tümcelerde katılım, olumsuz tümcelerde ise belirsiz zamanı bildirir.

Görüldüğü üzere {-sA *kur-*} art-fiilinin kılımışsal davranışları birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle söz konusu bildirimlerin belirlenmesi ve tanımlanmasında bakış açısından kaynaklanan farklılıklar bulunur.

Son olarak, *kur-* fiilinin yer aldığı kimi fiil dizilerinde sözlükselleşme görülebilir. ÇSK ve ÇRS’den alınan aşağıdaki sözlüksel birleşikler, söz konusu dil bilimsel süreci tanımlamaktadır:

çitsa kur- [hh. dayanıp görmek] > ‘denemek’ [Rus. испытать]

kaysa kur- [hh. gidip görmek] > “ziyaret etmek” [Rus. побывать, посетить, нанести визит]

kırse kur- [hh. girip görmek] > “ziyaret etmek” [Rus. навеститься]

pıhsa kur- [hh. bakıp görmek] > ‘seçmek’ [Rus. выбрать]

tutsa kur- [hh. tutup görmek] > ‘avlanmak’ [Rus. поохотиться]

şitse kur- [hh. varıp görmek] > “ziyaret etmek” [Rus. побывать, посетить, нанести визит]

şürese kur- [hh. yürüyüp görmek] > ‘seyahat etmek’ [Rus. поездить / походить]

Sözlükselleşmeye doğru bir eğilimin izlendiği bu örnekler, Johanson’un zarf-fiilli yapıların kullanım seviyelerine yönelik sunduğu modellemenin üçüncü basamağına yerleştirilebilir (1995, s. 313-315).

Sonuç

(i) Çuvaşçaya ait söz dizimi çalışmalarında *vodnıy sımah* (Gorskiy, 1970, s. 105-114) ve *kürtım sımah* (Andreyev, 2005, s. 207-214) başlıkları altında değerlendirilen çok sayıda işlevsel söz bulunur. Bunların kimileri tümce başında, kimileri ise tümce sonunda konumlanırlar. Sözdizimsel pozisyonları ve işlevleri bakımından tümce başı bağlayıcıları ile sona gelen edatları çağrıştıran bu yapılar, temelde birer kiplik sözdür. Konuşurun önerme karşısındaki bakış açısı ve yorumunu yansıtan bu sözlerin tanımlanması ve sınıflandırılması Çuvaşçaya ilişkin söz dizimi çalışmaları için bir sorun teşkil etmiştir. Kimi yayınlarda, tümcedeki diğer öğelerle herhangi bir bağlantı kurmadıkları düşüncesiyle *tümce ile ilintisiz sözler* oldukları (bk. Gorskiy, 1970, s. 105-114), kimilerinde ise tümcedeki öğelerle bağlantısı inkâr edilemeyecek *belirleyiciler* (determinant) oldukları ifade edilir (Andreyev, 2005, s. 207-214). İlgili biçimlerin tümce başında bulunanları kendisinden sonra gelen virgül (,) ile; tümce sonunda bulunanları ise yükleminden sonra gelen bir virgül (,) ile kelime dizisinden ayrılırlar. Bu çalışma özelinde bakıldığında *kurışın* ‘baksana, bakarsın, aslında’ tümce başında; *kuran* ‘görünüşe

göre, anlaşılan', *kur'nat* 'görünüşe göre, anlaşılan', *kurnı* 'görünüşe göre, anlaşılan' ise tümce sonunda konumlanan birer kiplik söz olarak dikkat çeker. Son olarak *kura* 'göre; sayesinde; dolayı; için' biçimi ise sontaki olarak görev alan, sözdizimsel konumu üzerinde tartışma bulunmayan bir yapıdır.

- (ii) Çuvaşça *kur-* fiilinin dil bilgiselleşmesi ile beliren biçimlerden *kuran*, *kur'sin*, *kur'nat* ve *kurnı*; müstakil olarak incelendikleri kısımlarda yapılan çözümlenmelerden de izleneceği üzere, tümce¹⁵ biçiminde kalıplaşan işlevsel sözlere aittir. Yapısal olarak Türkiye Türkçesi *tut ki*, *bakalım*, *sakin* vb. ile karşılaştırılabilecek ilgili biçimlerin anlamsızlaşma düzeyleri ile dil bilimsel tutumları, orta kategoride konumlandırılan sıfat ve zarflara göre daha yoğun; küçük kategoride yer alan ek/biçim birimi, edat, zamir ve yardımcı fiillere göre ise daha düşüktür. *kura* biçimi ise tamamen anlamsızlaşan ve yoğun bir dil bilimsel tutum sergileyen işlevsel bir söz olarak belirlenmiştir.
- (iii) Makalede, *kuran*, *kur'nat* ve *kurnı* biçimlerinin, konuşurun önerme karşısındaki çıkarımını yansıtan kiplik sözler oldukları belirlenmiştir. Temelde görsel delillere dayalı çıkarımı işaretleyen bu sözler, mutlak kesinlik taşıyan tümceleri, doğruluğu tartışılabilir fakat yüksek olasılık/kesinlik bildiren tümcelere dönüştürürler. Bir diğer dil bilimsel biçim olan *kur'sin* ise Türkiye Türkçesi *bakarsın* sözü gibi geleceğe dair düşük olasılık taşıyan beklentileri bildirir. İlgili biçim bunun dışında, gerçekte olan ile beklenen arasındaki çelişkiyi belirtebilir ya da seslenme sözü olarak mevcut olay ya da duruma dikkat çekebilir.
- (iv) Çuvaşça *kuran*, *kur'nat*, *kurnı* ve *kur'sin* biçimlerinin yer aldığı tümcelerde, yalnızca belirli şahısların özne olması dikkat çekicidir. Bu durumun ortaya çıkışında, ilgili işlevsel sözlerin anlamsızlaşma düzeyleri ile dil bilimsel tutumlarının etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir.
- (v) Dil bilimsel *kuran*, *kur'nat*, *kurnı* ve *kur'sin* sözlerinin eş zamanlı olarak ölçünlü dilde, aktif zaman ve kip çekimli eş yazılı biçimleri de bulunur. Söz konusu durum biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlamsal belirsizliğe neden olabilmektedir.
- (vi) Konuşura ait çıkarımın işaretlenmesinde *kuran*, *kur'nat*, *kurnı* sözlerinin yanında *{-nı}* *kur'nat* / *{-ni}* *kur'nat* biçimindeki analitik kurulumlardan da yararlanır. Bütüncede belirlenen metin örneklerinde *kuran* ve *kur'nat*'ın konuşurun görsel ve duyuşal delillerden yararlanarak bilgiye ulaştığı *akıl yürütmeye dayalı çıkarımı* (bk. Hirik, 2021, s. 214); *kurnı* biçiminin konuşurun var olan bir durumun sonucundan

¹⁵ Türkiye Türkçesinde tümce kökenli işlevsel sözler için bk. Efendioğlu 2006.

yola çıkararak yeni bir bilgi ortaya koyduğu *sonuca dayanan çıkarımı* (bk. Hirik, 2021, s. 206); {-nı} *kurinat*’ ve {-ni} *kurinat*’ yapılarının ise her iki çıkarım tipini de işaretleyebildiği görülmüştür. Ayrıca *kura* sontakısının sebep işlevi ile kullanımında çıkarım da izlenebilmektedir. Burada anılan kiplik bildirimlerin çalışmanın bütüncesinden elde edilen verilere dayanarak belirlendiği gözden kaçırılmamalıdır. İlgili dil bilgisel söz ve yapıları tanıklandıran yeni tümcelerde, farklı kiplik bildirimlere kapı açacak bağlamlarla karşılaşılabılır.

- (vii) *kur-* fiilinin dil bilgiselleştiği yapıların daha ziyade görsel kanıta dayalı çıkarımı işaretlediğinden söz edilmişti. Bu durumun ortaya çıkışında *kur-* fiilinin anlamsızlaşma öncesi temel anlamının etkisi yadsınamaz. İlgili biçimlerde Çuvaşça *kur-* ve *kurin-* fiillerinin ‘görmek, bakmak, gözlemlemek; algılamak’ anlamlarının örtük biçimde de olsa korunduğu da gözden kaçırılmamalıdır.
- (viii) Çuvaşça *kur-* fiilinin dil bilgiselleştiği yegâne art-fiil yapısı olan {-sA *kur-*}’da var olduğu düşünülen bildirimlerin *deneme görünüşünden* kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bir eylemi gerçekleştirme çabası veya girişimi olarak da açıklanabilecek *deneme görünüşü*; kişinin kendisi için, kendi yararına gerçekleştirmek istediği eylemler ile kısa süreli ya da tek seferlik yapılan eylemlere kaynaklık etmiştir. Zira eylemin denenmesi ya da sınanması, temelde kişinin sonuçları ile kendisinin yüzleşeceği öznel bir girişimi ifade eder. Söz konusu öznel de, kişinin yarar ve çıkar beklentisini ortaya çıkarır. Eylemin denenmesinin özne tarafından başlangıçta tek seferlik bir girişim olarak tasarlanması ise eylemin kısa süreli ya da tek seferlik yapıldığı kılımışsal içeriğe kapı açar.

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar ve İşaretler

ARTF	Art-Fiil
Az.	Azerbaycanca / Azerbaycan Türkçesi
BGZ	Bitmiş Geçmiş Zaman
bk.	bakınız
BULD	Bulunma Durum Biçim Birimi
BYD	Belirtme-Yönelme Durum Biçim Birimi
ç1K	Çokluk 1. Kişi [Biçim Birimi]
ç3K	Çokluk 3. Kişi [Biçim Birimi]
ÇAĞİ	Çıvaş ASSR Gosudarstveo İzdatel'stvi
Çağ.	Çağatayca
ÇAKİ	Çıvaş ASSR Kñeke İzdatel'stvi
ÇÇK	Çıvaş çelhi korpusë
ÇĞİ	Çuvaşskoye Gosudarstvennoe izdatel'stvo
ÇIKD	Çıkma Durum Biçim Birimi
ÇKİ	Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi /Çuvaşskoye Knijnoye izdatel'stvo
ÇOK	Çokluk Biçim Birimi
ÇRS	Çıvaşla-vırısla slovar' /Çuvaşsko-russkiy slovar'
ÇSK	Slovar Çuvaşskogo yazıka / Çıvaş simahësen këneki
Çuv.	Çuvaşça
DELD	Delile Dayalılık / Kanıtsallık İşaretleyicisi
DÖN	Dönüşlülük Biçim Birimi
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
EM	Emir Biçim Birimi / Çekimi
ETTİR	Ettirgenlik Biçim Birimi
EUyg.	Eski Uygur Türkçesi
GZ	Gelecek Zaman Biçim Birimi / Çekimi
Har.	Harezmi Türkçesi
hh.	harfi harfine aktarım
İLD	İlgi Durum Biçim Birimi
İST	İstek Biçim Birimi / Çekimi
İYE	İyelik Biçim Birimi
Kar.	Karayca

Kıp.	Eski Kıpçakça
Kır.	Kırgızca
kİPS	Kiplik Söz
Kklp.	Karakalpakça
Krh.	Karahanlı Türkçesi
krş.	karşılaştırınız
KUV	Kuvvetlendirme Biçim Birimi
Kzk.	Kazakça
MST	Mastar Biçim Birimi
Nog.	Nogayca
OLM	Olumsuzluk
Orh.	Orhun Türkçesi
Osm.	Osmanlıca
ÖNF	Ön-Fiil
ör.	Örneğin
Özb.	Özbekçe
PST	Postterminal / Sınır Sonrası
SEBD	Sebep Durum Biçim Birimi
SF	Sıfat-Fiil Biçim Birimi
SOR	Soru Biçim Birimi
SUyg.	Sarı Uygurca
ŞART	Şart Biçim Birimi / Çekimi
ŞGZ	Şimdiki-Geniş Zaman Biçim Birimi
T1K	Teklik 1. Kişi [Biçim Birimi]
T2K	Teklik 2. Kişi [Biçim Birimi]
T3K	Teklik 3. Kişi [Biçim Birimi]
Tat.	Tatarca
Trk.	Türkmence
TT	Türkçe / Türkiye Türkçesi
vb.	ve benzerleri
VAD	Vasıta Durum Biçim Birimi
vd.	ve diğerleri
Yak.	Yakutça

YET	Yeterlilik Biçim Birimi / Kurulumu
YS	Yardımcı Ses
ZF	Zarf-Fiil
ZN	Zamir n'si
[ ]	Örnek Tümcelerin morfolojik analizinde kullanılır. Alt biçim birimlerin gösterilmesinde kullanılır.
{ }	Üst biçim birimlerin gösterilmesinde kullanılır.
-	Fiillere gelen eklerin önünde kullanılır.
+	Adlara gelen eklerin önünde kullanılır. Aynı analitik örgüdeki unsurların gösterilmesinde kullanılır.
<	+dAn gelir
>	+A gider

Kaynakça

- Afanas'yev, A. A. (1985). *Yumanlıh şulşı tıkmarë*. ÇKİ.
- Aikhenvald, Y. A. (2003). Evidentiality in typological perspective. Y. A. Aikhenvald & R. M. Dixon (Ed.), *Studies in evidentiality* içinde (s. 1-33). John Benjamins.
- Andreyev, İ. A. (2005). *Hal'hi Çıvaş çělhi-sintaksis*. ÇKİ.
- Arıkan, İ. (2011). Çuvaş Türkçesinde dilbilgiselleşen bir fiil: tär-. *MTAD*, 8(2), 36-62.
- Aslan Demir, S. (2013). Türkmencede kılınmış işlemcisi olarak art-fiiller. *Türkbilig*, 26, 67-90.
- Aşmarin, N. İ. (1898). *Materialı dlya issledovaniya Çuvaşskago yazıka*. Tipolitografiya İmperatorskago Universiteta.
- Aşmarin, N. İ. (1923). *Opıt issledovaniya Çuvaşskago sintaksisa II*. Tipografiya poligrafsetsii S. N. H.
- Aşmarin, N. İ. (1994-2000). *Slovar Çuvaşskago yazıka / Çıvaş simahësen këneki*. Russika.
- Aygümüş, Ş. (2023). *Kazak Türkçesinde art fiillerin dilbilgiselleşmesi* (Tez No. 848064) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınmış kategorisi ve Altaycada kılınmış belirleyicisi olarak art fiiller*. Türk Dil Kurumu.
- Bayram, B. (2019). *Çuvaş Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Bıldırçın, Y. U. (2002). *Syntactic and semantic analysis of modal adverbs in Turkish* (Tez No. 122245) [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Bybee, J. (1985). *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. John Benjamins Publishing.
- Bybee, J., Perkins, R. & Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world*. University of Chicago Press.
- Csató, Éva Á., Johanson, L., & Karakoç, B. (2019). Introduction. É. Á. Csató, L. Johanson & B. Karakoç (Ed.), *Ambiguous verb sequences in transeurasian languages and beyond (Turcologica 120)* içinde (s. 1-11). Harrassowitz.
- Çıvaş çelhi korpusě. (t.y.) <https://en.corpus.chv.su/>
- Demir N. (2020). Çift fiilli yapılarda anlam belirsizliği ve anlam belirsizliğinden kaçınma. *Turkic Linguistics and Philology*, 2(1), 17-32.
- Demir, N. (2012). Türkçede evidensiyel. *Bilig*, 62, 97-118.
- Demirel, M. V. (2021). *Dilde zaman, görünüş ve kip/kiplik*. Pegem Akademi.
- Dilaçar, A. (1974). Gramer: Tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 19(83), 83-145.
- Dolgov, V. (1962). Poezi pulsan. *Tıvan Atıl*, 3, 92-98.
- Durmuş, O. (2014). *18. yüzyıl Çuvaşçasının söz varlığı*. Paradigma Akademi.
- Efendioğlu, S. (2006). Cümle menşeli edatlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31, 193-207.
- Eker, S. (2006). Türk dili tarihinde bir linguistik temas bölgesi olarak Diyarbakır. B. Yediyıldız ve K. Tomenendal (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır* içinde (s. 91-110). T.C. Diyarbakır Valiliği.
- Ersoy, F. (2010). *Çuvaş Türkçesi grameri*. Gazi Kitabevi.
- Fedotov, M. P. (1963). *Sredstva vırajeniya modal'nosti v Çuvaşskom yazıke*. Çuvaşknigoizdat.
- Givon, T. (2001). *Syntax an introduction*. Volume I. John Benjamin Publishing Company.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme teorisi ve Türkçe fiil birleşmeleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Gökçe, F. (2014). Altay dillerinde ortak bir gramatikal morphem {zarf-fiil eki/mas-tar eki + gör-} üzerine. *Türkbilig*, 27, 1-12.
- Gökçe, F. (2015). Kutadgu Bilig'de kör- “görmek”: çok anlamlılık, metafor ve gramerleşme. *Türkbilig*, 29, 59-76.
- Gulya, J. (1995). *Vocabularium Sibiricum (1747): der etymologisch-vergleichende Anteil*. Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia VII. Peter Lang.
- Güzel, S. (2021). Yar- preverb as an actional specifier in chuvash. I. Zimonyi (Ed.), *Altaic and Chagatay Lectures - Studies in Honour of Eva Kincses-Nagy* içinde (s. 201-214). University of Szeged.
- Güzel, S. (2023). Tatarcada {-p al-} art-fiili: kılımış ve kiplik temelinde bir inceleme. Ü. Ç. Şavk, J. Garibova, D. Ergönenç, G. Y. Peler, M. Durmuş, E. Bozok ve S. Koca (Ed.), *Süer Eker Armağan Kitabı* içinde (s. 615-634) Grafiker.

- Heine, B. & Kuteva, T. (2004). *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge.
- Heine, B. & Kuteva, T. (2005). *Language contact and grammatical change*. Cambridge.
- Hirik, S. (2021). *Türkiye Türkçesinde bilgi kiplikleri*. Pegem Akademi.
- Hopper, P. J. & Closs Traugott, E. (2003). *Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Johanson, L. (1995). On Turkic converb clauses. M. Haspelmath & E. König (Ed.), *Converbs in cross-linguistic perspective: Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial participles, gerunds*. *Empirical approaches to language typology*, 13 içinde (s. 313-347). Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2000). Turkic indirectives. L. Johanson & B. Utas (Ed.), *Evidentials. Turkic Iranian and neighbouring languages* içinde (s. 61-87). Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2003). Evidentiality in Turkic. A. Y. Aikhenvald (Ed.), *Studies in evidentiality* içinde (s. 273-290). John Benjamins.
- Johanson, L. (2004). On Turkic transformativizers and nontransformativizers. *Turkic Languages*, 8, 180-190.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe dil ilişkilerinde yapısal etkenler* (N. Demir, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Johanson, L. (2018). Turkic indirectivity. A. Y. Aikhenvald (Ed.), *The oxford handbook of evidentiality* içinde (s. 511-525). Oxford University Press.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge University Press.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlam bilimi ve iletişim)*. Kesit.
- Karyagina, M. (2011). *İltin panulmi: Kalavsem*. ÇKİ.
- Kerimoğlu, C. (2010). On the epistemic modality markers in Turkey Turkish. *Turkish Studies*, 5(4), 434-478.
- Kerimoğlu, C. (2021). *Kiplik ve kip*. Pegem Akademi.
- Krueger, J. R. (1961). *Chuvash manual: Introduction, grammar, reader and vocabulary*. Indiana University Publications.
- Lebedev, E. (2016). *Aktionsartoviye znaçeniya slojnoverbalnih analitiçeskih form v Çuvaşskom yazıke*. ÇĞİGN.
- Levitskaya, L. S. (1978). *İstoriçeskaya morfologiya Çuvaşskogo yazıka*. Akademiya Nauk SSSR İstitut Yazıkoznaniya.
- Li, Y. S. (2004). *Türk dillerinde sontakılar*. Kebikeç.
- Lyons, J. (1977). *Semantics I-II*. Cambridge University Press.
- Mikulayi, İ. (1953). *Tıvatı Kun*. Ministerstva kul'turı Çuvaşskoy ASSR.
- Mişşi, Yu. (2014). Çëntörlë keper. *Tıvan Atıl*, 3, 45-52.
- Narrog, H. (2009). *Modality in Japanese*. John Benjamins.
- Nasilov, D. M. (1989). *Problemi Tıurkskoy aspektologii-aktional'nost'*. Nauka.

- Nuyts, J. (2001). Subjunctivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics*, 33, 383-400.
- Nuyts, J. (2006). Modality: Overview and linguistic issues. W. Frawley (Ed.), *The expression of modality* içinde (s. 1-26). Mouton de Gruyter.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and modality*. Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality* (Second Edition). Cambridge University Press.
- Pavlov, İ. P. (1956). Poslelog i slujebnoe imya. *Materialı po grammatike sovremennogo Çuvaşskogo yazıka I (Morfologiya)* içinde (s. 296-323). ÇGİ.
- Pavlov, İ. P. (1965). *Hal'hi Çıvaş literaturı çělhi – morfologi*. ÇAKİ.
- Plotnikov, A. (2013). Çıvaşlıh: Etnokul'tura parkë çirkü pupne kilêşmen. *Çıvaş halih sayçë*. <https://chuvash.org/news/4479.html>, erişim tarihi: 20.08.2024.
- Puşkin, A. (1949). *Dubrovskiy* (N. Vaşanka, Çev.). ÇAGİ.
- Rubin, V. L. (2010). Epistemic modality: From uncertainty to certainty in the context of information seeking as interactions with texts. *Information Processing and Management*, 46, 533-540.
- Savel'yev, A. S. (1992). *Şinkıravlı pěkë: poveşsem*. ÇKİ.
- Schönig, C. (1984). *Hilfsverben im tatarischen: untersuchungen zur funktionsweise einiger hilfsverbverbindungen*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission 35. Franz Steiner.
- Seniel, M. (1976). *Şutı şiv hërrinçe*. ÇAGİ.
- Skvortsov, M. İ. (1985). *Çıvaşla-vurısla slovar' /Çuvaşsko-russkiy slovar'*. Russkiy Yazık.
- Şolohov, M. (1974). *Lıpkı Don: roman* (A. Malov, Çev.). ÇKİ.
- Sorokin, H. M. (2019). *Tılıh arım minterë. Savnisen romanë. Şenë Vihit*.
- Şundik, H. E. (1960). *İnsetri şurşerte: povest'*. ÇAGİ.
- Timofeyeva, Ye. (2022). İncener şenë smetışem, proyektsem hatêrlet. *Purnış şulêpe*. <http://alikovopress.ru/inzhener-cene-smetasem,-proektsem-haterlet.html>, erişim tarihi: 05.08.2024.
- Turhan, K. S. (1994). *Sëve Atıla yuhsa kêret: İstori romanë*. ÇKİ.
- Willett, T. (1988). A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality. *Studies in Language*, 12, 51-97.
- Yegorov, V. G. (1964). *Etimologičeskiy slovar' Çuvaşskogo yazıka*. ÇKİ.
- Yeltov, V. (2013). *Sikçevlê kun-şul. Povest*. 06.08.2024 tarihinde <https://chuvash.org/lib/haylav/7403.html> adresinden edinilmiştir.
- Yenêş, V. G. (2009). *Çi pęcëk patşalıh: Poveşsempe kalavsem*. ÇKİ.
- Yılmaz, E. (2002). *Çuvaşça çok zamanlı morfoloji*. Grafiker.

Extended Summary

In Turkic, some verbs may gain grammatical functions by losing their semantic content completely or to some degree in the diachronic process. This situation, brings out some new functional words and structures. In Chuvash, there are also such verbs that do not accept lexical additions and start exhibiting a functional attitude.

One of these, the verb *kur-* ‘to see’, is observed in some functional words and analytical structures in Chuvash by taking some converbs and tense and mood suffixes into its structure and being subjected to grammaticalization. For instance, *kuran* which forms a structure with the verb *kur-* and the Chuvash simple present tense suffix, *kurışın* which forms a structure with voluntatif suffix, *kura* which forms a structure with [-a] converb; *kurinat’* which forms a structure with the verb *kurin-* ‘to appear’ that is reflexive stem of the verb *kur-* and simple present tense suffix, *kurni* which forms a structure with future tense suffix, grasp attention as the functional words allowing a certain number of modality interpretations. Apart from these, the verb *kur-* also creates a post-verb, which becomes actional specification, in the form of {-sA *kur-*} in Chuvash by combining with {-sA} converb. Finally, it becomes the source of modal analytic structures in the forms of {-ni} *kurinat’* and {-ni} *kurinat’*.

In the syntactic studies of Chuvash language, there are many functional words evaluated under the titles of *vvodniy simah* and *kürtim simah*. Some of these are positioned at the beginning of the sentence, and some at the end of the sentence. These structures, which are reminiscent of sentence-initial connectors and final prepositions in terms of their syntactic positions and functions, are essentially modal words. The identification and classification of these words, which reflect the speaker’s perspective and interpretation of the proposition, has posed a problem for syntax studies on Chuvash. In some publications, it is stated that these are words that are unrelated to the sentence because they do not establish any connection with the other elements in the sentence, while in other studies it is stated that they are determinants whose connection with the elements in the sentence cannot be denied. The relevant modal words at the beginning of the sentence are separated from the word sequence with a comma (,) following them; and those at the end of the sentence are separated from the word sequence with a comma (,) following the predicate. When observed within the purposes of this study specifically, *kurışın* stands out as a modal word at the beginning of the sentence; *kuran*, *kurinat’*, *kurni* stands out as a modal word positioned at the end of the sentence. Finally, the form *kura* is a structure that acts as a postposition, the syntactic position of which is not controversial.

As can be seen from the analyses made in the sections where they are examined separately, *kuran*, *kurışın*, *kurinat’* and *kurni*, which emerged with the grammaticalization of the Chuvash verb *kur-*, are functional words that have become stereotyped in sentence form. Structurally, the desemanticization levels and grammatical attitudes of the related forms that can be compared with Turkish *tut ki*, *bakalım*, *sakin* etc. are more intense than the adjectives and adverbs positioned in the intermediate category; and lower than the affixes, prepositions, pronouns and auxiliary verbs in the minor category. The form *kura* is completely desemanticized and exhibits an intense grammatical attitude.

In the article, it has been determined that the forms *kuran*, *kurīnat*’ and *kurnī* are modal words that reflect the speaker’s inference against the proposition. These words, which essentially mark inference based on visual evidence, transform sentences that carry absolute certainty into sentences whose truth is debatable but that convey high probability. Another grammatical form, *kurīşin*, expresses low-probability expectations about the future, like the Turkish word *bakarsın*. In addition, the relevant form can indicate a contradiction between what is actually happening and what is expected, or it can draw attention to a current event or situation as a verbal address.

It is noteworthy that in sentences containing the Chuvash forms *kuran*, *kurīnat*’, *kurnī* and *kurīşin*, only certain persons are subjects. It should not be overlooked that the desemanticization levels of the relevant functional words and their grammatical attitudes may be effective in the emergence of this situation.

The grammatical words *kuran*, *kurīnat*’, *kurnī* and *kurīşin* also have active tense and mood inflected homographs in the standard language. This situation can cause morphological, syntactic and semantic ambiguity.

In marking the inference belonging to the speaker, in addition to the words *kuran*, *kurīnat*’, *kurnī*, analytical constructions such as *{-nī}* *kurīnat*’ / *{-ni}* *kurīnat*’ are also used. In the text examples selected from the corpus, it was seen that the forms *kuran* and *kurīnat* can mark the reasoning-based inference in which the speaker reaches knowledge by using visual and sensory evidence; the form *kurnī* can mark the conclusion-based inference in which the speaker presents new knowledge based on the result of an existing situation; and the structures *{-nī}* *kurīnat*’ ve *{-ni}* *kurīnat*’ can mark both types of inference. In addition, inference is observed in the use of the postposition *kura* with the function of cause.

It has been mentioned that the structures in which the verb *kur-* is grammaticalized mark inference based mostly on visual evidence. The effect of the basic meaning of the verb *kur-* before its desemanticization cannot be denied in the emergence of this situation. It should not be overlooked that the meanings of the Chuvash verbs *kur-* and *kurīn-*, ‘to see, to look, to observe, to perceive’, are preserved, albeit implicitly, in the relevant forms.

It is understood that the statements thought to exist in *{-sA kur-}*, the only post-verb structure in which the Chuvash verb *kur-* is grammaticalized, are essentially derived from the attemptive aspect.

